

LATVIJAS VALSTS VĒSTURES ARHĪVS

NO HERCOGA GOTHARDA
LĪDZ HERCOGAM JĒKABAM

Kurzemes un Zemgales hercogistes
450. dzimšanas dienas izstāde

Rīgā, 2011

NO HERCOGA GOTHARDA LĪDZ HERCOGAM JĒKABAM
Kurzemes un Zemgales hercogistes
450. dzimšanas dienas izstāde

© 2011 LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvs

Izstādi sagatavoja LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvs,
LU Latvijas vēstures institūts

Projekta vadītāja:

LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva direktora vietniece Dr. hist. Valda Pētersone

Projekta zinātniskā vadītāja:

LU Latvijas vēstures institūta pētniece Dr. hist. Mārīte Jakovļeva

Ekspozīciju sagatavoja Mārīte Jakovļeva, Valda Kvaskova, Pārsla Pētersone

Izstādes dizaina autore un iekārtotāja Līga Sarkane

Izstādes sagatavotāji izsaka pateicību:

LNA Latvijas Valsts arhīvam, Rundāles pils muzejam, Valsts Kultūrkapitāla fondam, A/S „Latvijas Gāze”, Latvijas Arhīvistu biedrībai

LATVIJAS ARHĪVISTU BIEDRĪBA

Izstāde atvērta Latvijas Valsts vēstures arhīvā no 2011. gada 16. decembra līdz
2012. gada 24. februārim

Livonijas konfederācijas sabrukums un Kurzemes un Zemgales hercogistes nodibināšana bija viens no svarīgākajiem notikumiem, kas iezīmēja pāreju no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem Latvijas teritorijā. Hercogistes izveidošanu noteica Padošanās līgums (*Pacta Subiectionis*), ko 1561. gada 28. novembrī Viļņā noslēdza pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers un Polijas-Lietuvas karalis Sigismunds II Augusts. Pēc Livonijas ordeņa likvidācijas 1562. gada 5. martā Gothards Ketlers kļuva par pirmo Kurzemes hercogu un drīz vien nodibināja Ketleru dinastiju, kas valdīja hercogistē līdz 1737. gadam. Kurzemes hercogiste turpināja pastāvēt vēl līdz 1795. gadam, kad trešās Polijas dalīšanas rezultātā to pievienoja Krievijas impērijai. Var teikt, ka no 16. gadsimta otrās puses līdz 18. gadsimta beigām hercogiste reprezentēja valstiskumu latviešu apdzīvotajās zemēs, jo pārējās Latvijas teritorijas tolaik bija sadalītas un iekļautas citu valstu (Polijas-Lietuvas, Zviedrijas) sastāvā.

Pateicoties Kurzemes hercogu aktivitātēm, hercogistē ieplūda tā laika progresīvās tehnoloģijas, paplašinājās tirdznieciskie sakari, iedzīvotāji tika iepazīstināti ar jauninājumiem dažādās dzīves jomās. Hercogu dinastiskās un diplomātiskās saites aptvēra gandrīz visu Eiropu, bet tirdznieciskās intereses sniedzās līdz tālākajiem pasaules nostūriem. Uz dzīvi hercogistē pārcēlās daudzi ārvalstu amatnieki, tirgotāji, kā arī vienkārši bēgļi, kurus šeit uzņēma nešķirojot, pie kādas ticības viņi piederēja. Līdz ar to hercogistē ar laiku izveidojās savdabīga multikulturāla sabiedrība, kas gan nemainīja iedibināto stingro kārtu dalījumu un juridisko tiesību piešķiršanu vienīgi "vāciešiem", pilnībā nostumjot no politiskās dzīves skatuves "nevācus". Tomēr tieši "nevāci", kas, protams, pārsvarā bija latvieši, ar savu darbu nodrošināja hercogistes ekonomisko pamatu.

Līdz šim 19.–20. gadsimta vēstures pētnieku romantizētās pieejas iespējām plašākai sabiedrībai Kurzemes hercogiste asociējās gandrīz vienīgi ar hercoga Jēkaba personību. Izceļot hercoga Jēkaba nopelnus, zinātnieki un rakstnieki nereti ignorēja viņa priekšteču darbību un bez kāda pamatojuma nopēla pēcnācējus. Izstādes autori vēlas zināmā mērā mainīt šādus vēsturiskos priekšstatus. Hronoloģiski izstāde aptver hercogistes pastāvēšanas pirmos 80 gadus jeb laika posmu no hercogistes dibināšanas 1561./1562. gadā līdz hercoga Jēkaba kāpšanai tronī 1642. gadā. Taču, tā kā hercoga Frīdriha laulātā draudzene Elizabete Magdalēna turpināja aktīvu darbību arī atraitnes statusā, piemēram, 1646. gadā atjaunojot poļu-zviedru karā panīkušo Jaunpilsētiņu kā Frīdrihštati (Jaunjelgavu), tad izstādīti arī daži hronoloģiski vēlāki dokumenti.

Izstādē redzami dokumenti no vienas puses demonstrē Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) bagātos un daudzveidīgos dokumentu krājumus, no otras – sniedz ieskatu nozīmīgākajās Kurzemes hercogistes vēstures norisēs, parādot, ka daudz kas no tā, ko it kā ieviesis hercogs Jēkabs, Kurzemē pastāvēja jau pirms viņa kāpšanas tronī. Nozīmīgākās LVVA kolekcijas, kas izmantotas izstādē, ir Kurzemes hercogu arhīvs (554. fonds), Kurzemes bruņniecības arhīvs (640. f.), Muižnieku dzimtu arhīvi (1100. f.), Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības kolekcija (5759. f.) un pergamentu kolekcija (5561. f.). Kurzemes hercogistes dokumenti glabājas arī vairākos citos arhīva fondos. Izstādi papildina vizuālie materiāli – kartes,

plāni, portreti u.c. attēli – gan no LVVA un Rundāles pils muzeja krājumiem, gan arī no internetā pieejamajiem resursiem un izstādes autoru personīgajiem materiāliem.

Izstādes tematiskās grupas:

- Hercogistes izveidošana
- Hercogs Gothards (1517–1587)
- Hercogiene Anna (1533–1602)
- Hercogistes teritorija
- Baznīca
- Hercogs Frīdrihs (1569–1642)
- Hercogs Vilhelms (1574–1640) un hercogiene Sofija (1582–1610)
- Bruņniecība
- Hercogs Jēkabs (1610–1681): ceļš uz troni
- Hercogiene Elizabete Magdalēna (1580–1649)
- Zemnieki
- Poļu–zviedru karš (1600–1629/1635)
- Hercoga galms
- Hercogistes pilsētas

HERCOGISTES IZVEIDOŠANA

Livonijas konfederācijas likvidācija bija viens no notikumiem, kas iezīmēja pāreju no viduslaikiem uz agrajiem jaunajiem laikiem Baltijā. Nespēdami cīnīties pret maskaviešu militāro spiedienu Livonijas kara laikā (1558–1582), Livonijas valdošās aprindas bija spiestas meklēt palīdzību pie sabiedrotajām kaimiņvalstīm. Rezultātā Ziemeļigaunija padevās Zviedrijas karalim, bet pārējā Livonija – Polijas karalim un Lietuvas lielkņazam Sigismundam II Augustam. Juridiski pakļaušanās Sigismundam II Augustam notika Viļņā 1561. g. 28. novembrī, kad tika sastādīts līgums – *Pacta Subiectionis*. Saskaņā ar tā noteikumiem pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers ieguva bijušos ordeņa īpašumus Kurzemē un Zemgalē kā mantojamu lēņa hercogisti, kamēr pārējā teritorija uz ziemeļiem no Daugavas nonāca tiešā Sigismunda II Augusta pārvaldībā. 1561. g. 28. novembris uzskatāms par Kurzemes un Zemgales hercogistes (*Ducatus Curlandiae et Semigalliae*) *de jure* dibināšanas dienu. Vienlaikus ar līgumu tapa vēl viens no hercogistes pamatdokumentiem – t. s. Sigismunda Augusta privilēģija, kuras likumība Kurzemes hercogistē atšķirībā no Vidzemes nekad netika apstrīdēta.

Pakļaušanās akta realizācija notika 1562. g. 5. martā Rīgas pilī, kur mestrs un citi ordeņa pavēlnieki svinīgi atteicās no saviem amatiem, bet ordenis tika sekularizēts. Pēc tam Gothards Ketlers jau kā laicīgs hercogs nodeva uzticības zvērestu Sigismundam II Augustam kā Lietuvas valdniekam, kļūstot par Polijas-Lietuvas karaļa vasali, bet bijušie ordeņa brāļi zvērēja uzticību jaunajam hercogam kā viņa pavalstnieki. Tādējādi 1562. g. 5. martā notika Kurzemes hercogistes dibināšana *de facto*.

1. Fragments no 1561. g. 28. novembrī Viļņā noslēgtā Pakļaušanās līguma tulkojuma vācu valodā. *LVVA, 640. fonds, 4. apraksts, 239. lieta.*

Pakļaušanās jeb Padošanās līgums (*Pacta Subiectionis*) Kurzemes hercogistē biežāk tika dēvēts par *Provisio Ducalis* (burtiski “hercoga iztika”), tas noteica jaunās valsts pamatprincipus. Polijas karalis garantēja kurzemniekiem: 1) ticības brīvību saskaņā ar Augsбургas konfesiju, 2) līdzšinējo tiesību un privilēģiju saglabāšanu, kā arī muižu mantošanas tiesības abu dzimumu ģimenes locekļiem, 3) tiesības vietējiem vāciešiem ieņemt amatus. Gothardam Ketleram tika piešķirts tāds pats tituls, regālijas un gods kā Prūsijas hercogam. Dokumenta oriģināls ir latīņu valodā, drīz pēc tā sastādīšanas tapa arī daudzskaitlīgi noraksti un tulkojumi vācu valodā. Oriģināls pašlaik atrodas Herdera institūtā Mārburgā (Vācija).

2. Sigismunda Augusta 1561. g. 28. novembra privilēģijas sākulapa. Tulkojums vācu valodā. LVVA, 640. f., 3. apr., 625. l.

Privilēģijas projektu karalim sarunu laikā acīmredzot bija iesnieguši Livonijas muižniecības pārstāvji. Tajā vēlreiz tika apstiprināti pamatprincipi, kas jau bija formulēti Pakļaušanās līgumā, t. sk. Augsburgas konfesija, vāciskā pārvalde utt. Tajā pašā laikā šo dokumentu lielā mērā veidoja karaļa solījumi attiecībā uz valdošo aprindu privilēģiju saglabāšanu un palielināšanu pēc kara beigām. Sigismunda Augusta pēctecis Polijas-Lietuvas tronī Stefans Batorijs, kurš pēc militāriem panākumiem 1582. g. noslēdza miera līgumu ar Maskavas caru, neuzskatīja par vajadzīgu ievērot šo privilēģiju attiecībā uz 1566. g. izveidoto Pārdaugavas hercogisti. Taču Kurzemes hercogistē Sigismunda Augusta privilēģijas likumība netika apšaubīta. Privilēģijas oriģināls nav saglabājies, taču dokumentu krājumos eksistē daudzi tās noraksti un tulkojumi vācu valodā.

3. Kurzemes un Zemgales hercogistes inkorporācija Polijas-Lietuvas ūnijā. Ļubļinā, 1569. g. 3. augustā. Pergaments ar karaļa Sigismunda Augusta parakstu. LVVA, 554. f., 1. apr., 25. l.

Līdz 1569. g. galveno saikni starp Polijas karalisti un Lietuvas lielkņazisti veidoja valdnieka persona. 1569. g. augustā seima laikā Ļubļinā tika izveidota vienota Polijas-Lietuvas valsts jeb "Abu Nāciju Republika" (*Żeczpospolita*), kuras priekšgalā atradās vēlēts monarhs, kas saglabāja Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza titulu. Kad 1561. g. notika sarunas par Livonijas pakļaušanos, Polijas seims, gribēdams izvairīties no kara ar Krieviju, to neatbalstīja. Tādēļ Sigismunds II Augusts solījās līdz seima piekrišanai sniegt militāru palīdzību ar lietuviešu spēkiem un Livonijas pakļaušanos pieņēma Lietuvas lielkņazistes vārdā. Pēc Ļubļinas ūnijas noslēgšanas turpat notika arī t. s. Kurzemes hercogistes inkorporācija Polijas-Lietuvas valstī, kas nozīmēja, ka tā kļuva par kopēju Polijas-Lietuvas lēni. Apstiprinājuma rakstā karalis solīja hercogistei aizsardzību ar kopīgiem spēkiem, bet hercogistes muižniecībai – atjaunot un apstiprināt tās privilēģijas pēc tam, kad hercogs būs nodevis jaunajai valstij vasaļa zvērestu.

4. Notāra Štefana Fetera (*Vetter*) apliecināts noraksts no Gotharda Ketlera 1562. g. 7. martā Rīgā dotā solījuma muižniecībai par privilēģiju apstiprināšanu. Rīgā, 1566. g. 18. jūlijā. Pergaments. LVVA, 5561. f., 4. apr., 507. l.

Sigismunda Augusta privilēģija bija dota visai kādreizējās Livonijas muižniecībai, kas tagad bija sašķelta Vidzemes un Kurzemes daļā, un turklāt formulēta vēlējuma formā. Tāpēc tūlīt pēc tam, kad Rīgā notika svinīgā Pakļaušanās līguma realizācija, jaunizveidotās hercogistes muižniecība vērsās pie hercoga Gotharda ar lūgumu izsniegt īpašu tās privilēģiju apstiprinājumu. Gothards deva rakstisku solījumu apstiprināt privilēģijas, tiklīdz Polijas karalis būs apstiprinājis jaunajai hercogistei tās ģerboni un zīmogu. Šo solījumu Gothards apliecināja ar savu dzimtas ģerboni. Hercoga zīmogu karalis apstiprināja 1565. g., taču nestabilā situācija Livonijas kara apstākļos kavēja solījuma izpildi. Tādēļ lielākai drošībai Kurzemes muižniecība nosūtīja uz Rīgu savus pārstāvjus,

kuri pie zvērināta notāra pasūtīja apstiprinātu dokumenta norakstu, kas oriģināla nozaudēšanas gadījumā būtu tikpat likumīgs kā pats oriģināls. Dokumentu apliecināja notāra Fetera paraksts, bet zīmoga funkciju pildīja uz podesta gulošas lauvas zīmējums, kas kalpoja par notāra “firmas zīmi” – kā tas bija parasts 16. gs.

5. Hercoga Gotharda privilēģija muižniecībai. Jelgavas pilī, 1570. g. 25. jūnijā. Fragments no privilēģijas noraksta. LVVA, 640.f., 4.f., 9. l.

1570. gadā tapa vairāki hercogistes pastāvēšanai būtiski dokumenti. Viens no tiem bija muižniecības ilgi kārotais privilēģiju apstiprinājums no hercoga puses jeb Gotharda privilēģija (*Privilegium Gotthardinum*). Tās teksts aptver 12 punktus, ko 1570. g. jūnijā Jelgavā notikušā landtāga laikā kopīgi izstrādāja hercoga padomnieki un muižnieku pārstāvji. Tajā vēlreiz tika apstiprinātas būtiskākās muižniecības tiesības, kas bija ietvertas jau Sigismunda Augusta privilēģijā. Tāpat muižniecībai saskaņā ar jau 15. gs. beigū vasaļu tiesībām tika apstiprināta augstākā un zemākā tiesu vara (*zu Halse und zu Bauche*) pār saviem zemniekiem. Savukārt ar tiem lēņiem, kurus piešķīra hercogs, drīkstēja rīkoties tikai hercoga akceptēto noteikumu ietvaros. Tāpat arī, pārņemot muižu mantošanas ceļā, jaunajam īpašniekam bija gada un dienas laikā jādod hercogam uzticības zvērests. Privilēģijas oriģināls nav saglabājies, taču tās pilns teksts ietverts apstiprinājumā, kuru 1581. g. 28. novembrī kara nometnē pie Pleskavas izsniedza Polijas-Lietuvas karalis Stefans Batorijs (*LVVA, 554.f., 1. apr., 33. l.*).

6. Polijas karaļa Stefana Batorija izsniegts investitūras (ievadīšanas amatā) diploms hercogam Gothardam ar ģerboņa aprakstu. Kara nometnē pie Dzisnas, 1579. g. 4. augustā. Pergaments. LVVA, 554.f., 1. apr., 32. l.

Lai gan investitūrai bija jānotiek jau drīz pēc Kurzemes hercogistes inkorporācijas Polijas-Lietuvas valstī 1569. g., kara un juku dēļ tā izpalika vēl desmit gadu. Pirmais zināmais Kurzemes hercoga investitūras diploms attiecas uz 1579. g., kad Polijas-Lietuvas karalis Stefans Batorijs apstiprināja Gothardam karaļa Sigismunda II Augusta piešķirto lēni, kā arī hercoga ģerboni. Lēņa atjaunošanas ceremonija bija jāveic ikreiz, kad hercogistē vai Polijā-Lietuvā mainījās valdnieks.

7. Kurzemes hercoga Gotharda ģerbonis. Zīmējums no Kurzemes hercogistes baznīcas likumu krājuma, 1570. g. LVVA, 4038.f., 2. apr., 930. l.

Jaunās valsts ģerbonī lauva personificēja Kurzemi, bet alnis – Zemgali. Vidusvairogā redzams no Ketleru dzimtas ģerboņa pārņemtais katla kāsis, kas ietver ar kroni pārsegtu monogrammu SA – Polijas karaļa Sigismunda II Augusta iniciāļus.

8. Kurzemes hercogistes ģerbonis. 1596. g. Zīmējums Johana Hieronima Rēršeida piemiņas albumā. LVVA, 5759.f., 2. apr., 1403. l.

Zīmējumā redzams ģerbonis, kādu to 1579. g. apstiprināja karalis Stefans Batorijs. Iepriekšējā ģerboņa variantā vairogā izvietotās heraldiskās figūras – Kurzemes lauva un Zemgales alnis – soļo vienā virzienā, savukārt saskaņā ar 1579. g. ģerboņa aprakstu

figūrām bija jābūt pagrieztām uz centra pusi, bet vidusvairogu papildināja detaļa no Stefana Batorija ģerboņa – vilka žoklis.

HERCOGS GOTHARDS (1517–1587)

Gothards Ketlers (pats viņš parakstījās lejasvācu valodas variantā kā *Godderd*) cēlies no dižciltīgas Vestfālenes dzimtas. Vēl jaunībā viņš bija iestājies Vācu ordeņa Livonijas atzarā un 1554. g. ievēlēts par Daugavpils komturu. 1559. g. Ketleru ievēlēja par Livonijas ordeņa mestru un pilnvaroja sarunām ar Polijas karali par palīdzības saņemšanu karā pret Krieviju. Tā kā bija skaidrs, ka Livonijas konfederāciju tās senajā veidolā neizdosies saglabāt, Ketlera politika bija virzīta uz pakļaušanos Polijai-Lietuvai. Rezultātā 1561. g. 28. novembrī tika noslēgts Pakļaušanās līgums. Gothardam Ketleram nācās risināt vairākus smagus uzdevumus – Livonijas kara apstākļos bija jāizveido jauna valsts varas un pārvaldes sistēma, jānodrošina hercogistes teritorijas integritāte, kā arī jā rūpējas par dinastijas turpināšanu.

1. Hercoga Gotharda testaments. Jelgavas pilī, 1573. g. 7. decembrī. Pergaments. *LVVA, 1100.f., 13. apr., 726. l.*

Savas dzīves laikā hercogs Gothards sastādīja vismaz trīs testamentus, kam bija juridiski jānodrošina hercoga troņa pārmantojamība. Šajā testamentā Gothards noteica, ka pēc nāves viņš jāapglabā bez liekas greznības Kuldīgas baznīcā. Hercogs piešķīra stipendijas sešiem audzēkņiem Kuldīgas, Jelgavas un Sēlpils skolās no latviešu vai nabadzīgu vāciešu ģimenēm, kuri prastu latviešu valodu, ar mērķi izskolot viņus par latviešu draudžu mācītājiem. Interesantākais ir tas, ka Gothards jau šajā testamentā noteica, ka pēc viņa nāves hercogistē varētu valdīt divi hercogi (bet ne vairāk), kaut gan tolaik no hercoga dēliem dzīvs bija tikai Frīdrihs, bet Vilhelms vēl nebija dzimis. Vecākajam dēlam tad pienāktos Kurzeme un daļa Zemgales ar Jelgavu, bet jaunākajam – pārējā Zemgale ar centriem Sēlpilī un Bauskā. Tomēr hercogisti nedrīkstēja sadalīt divās atsevišķās daļās un lēna saņemšanai Polijas-Lietuvas galmā bija jābūt kopīgai. Šo testamentu Jelgavas pilī liecinieku klātbūtnē apstiprināja notārs Jeremijs Mīte (*Miethe*).

2. Cahārija Stopija (*Zacharias Stopius*) vēstule hercogam Gothardam. [Rīgā, 1577. g.]. *LVVA, 1100.f., 13. apr., 722. l., I. sēj.*

Tāpat kā citi tā laika valdnieki arī Gothards Ketlers interesējās par astroloģiju un dažādiem pareģojumiem. 1567. g. viņš savā dienestā pieņēma Rīgas pilsētas fiziķi (ārstu) Stopiju, kurš nodarbojās ne vien ar ārstēšanu, bet arī ar astronomiju un astroloģiju, kas tolaik bija vēl cieši saistītas. Stopijs ir autors pirmajam Latvijas kalendāram (*Schreibcalender auf das Jahr .. 1565*), ko izdeva Kēnigsbergā 1564. g., no viņa vārda cēlies Stopiņu nosaukums. Vēstulē Stopijs paziņo, ka pārsūta hercogam

astroloģisko prognozi, ko sastādījis Lībekas fiziķis un astrologs, kurš pielietojis citādākas metodes nekā Stopijs. 1577. g. tika gaidīta draudīgas komētas parādīšanās, ko uzskatīja par lielu nelaimju vēstnesi, tādēļ šādas prognozes bija aktuālas.

3. Adrese ar hercoga Gotharda vārdu un titulu. 1566. g. LVVA, 554.f., 1. apr., 26. l., I-III sēj.

Jaunais Gotharda Kettera tituls skanēja – Kurzemes un Zemgales hercogs Livonijā (*in Liefland zu Curland und Semgallen Herzog*). Sākotnēji Gothardam tika piešķirts arī Vidzemes vietvalža un gubernatora amats, taču to viņš zaudēja 1566. g., kad, izveidojot t. s. Pārdaugavas hercogisti, karalis par vietvaldi iecēla Lietuvas maršalu Janu Hodkeviču.

4. Gotharda vēstule nezināmai amatpersonai par maksām un dāvanām Polijas-Lietuvas galmā. Ap 1572. g. LVVA, 554.f., 3. apr., 180. l.

Tā kā Kurzemes hercogiste bija vasaļatkarībā no Polijas-Lietuvas, hercogam no karaļa bija jāsaņem būtiskāko dokumentu apstiprinājums. Polijas-Lietuvas galmā tika risināti arī daudzi hercoga un viņa pavalstnieku savstarpējie konflikti. Amatpersonu labvēlību nebija iespējams panākt bez kukuļiem un dāvanām, kas tolaik bija oficiāli izplatīta prakse. Dokumentā Gothards uzskaita sava sekretāra Varšavā Osvalda Grolla piesūtīto informāciju par taksēm karaļa galmā. Tā, testamenta apstiprināšana hercogam izmaksātu 300 vai 400 dālderu, vicekancleram jādod 200 dālderu honorārs, Polijas karalim jādāvā zirgs 600 guldeņu vērtībā un daži izcili suņi, lielkancleram un maršalam Radzivillam katram jādod labu zirgu, bet Frīdriham Zaleskim par atbalstu – zelta ķēdi 100 dālderu vērtībā.

5. Gotharda pēdējais testaments. Jelgavas pilī, 1587. g. 23. februārī. Pergaments. LVVA, 554.f., 1. apr., 39. l.

Šajā testamentā, kas sastādīts dažus mēnešus pirms hercoga nāves, Gothards lūdza viņu apglabāt jaunierīkotajās Jelgavas pils baznīcas kapenēs. Konkrētos norādījumus attiecībā uz baznīcām, skolām un hospitāliem hercogs izdalīja atsevišķā pielikumā, kas diemžēl līdz mums nav nonācis. Hercoga varu Gothards atstāja abiem dēliem Frīdriham un Vilhelmam, atkārtojot noteikumu par hercogistes vienotības saglabāšanu. Frīdriham hercogs piešķīra Zemgali ar centru Sēlpilī, bet Vilhelmam – Kurzemi ar centru Kuldīgā. Jelgavu Frīdrihs saņēmtu pēc mātes nāves. Līdz Vilhelma pilngadībai galmam bija jāuzturas pārmaiņus Kuldīgā un Sēlpilī. Tā kā tolaik arī vecākajam dēlam Frīdriham bija tikai 17 gadi, Gothards nozīmēja arī 10 padomniekus, kam bija jāpalīdz jaunajam hercogam pārvaldes lietās, t. i., faktiski izveidoja valdību.

6. Hercoga Gotharda parādzīme. Zaļeniekos, 1579. g. 26. martā. LVVA, 1100.f., 13. apr., 729. l.

Lai gan Livonijas karš hercogistes teritoriju tieši tikpat kā neskāra, hercogam un viņa pavalstniekiem nācās sniegt gan militāru, gan arī materiālu atbalstu savam senjoram kara vešanai Vidzemē. Arī valsts aparāta uzturēšana, braucieni pie karaļa un

daudzi citi izdevumi ātri tukšoja hercoga kasi. Tāpēc hercogs nereti bija spiests aizņemties naudu vai saņemt preces uz parāda. To ilustrē arī šeit izstādītā Gotharda parādzīme, kurā hercogs solās 3 gadu laikā atmaksāt naudā vai ar precēm 600 dālderu Ventspils pilskungam Tomasam Kardinālam.

7. Gotharda raksts sūtņiem uz Varšavu Georgam fon Tīzenhauzenam un Samuelam fon Volpenam. Jelgavā, 1587. g. 20. maijā. *LVVA, 554.f., 1. apr., 26. l., XV sēj.*

Šis dokuments papildina hercoga iepriekš izsniegto instrukciju par jautājumiem, kas sūtņiem bija jārisina Polijā-Lietuvā. Tomēr raksts ir interesants ne tikai satura dēļ. Saskaņā ar vispārpieņemtām ziņām, kuru avots ir vairākkārt publicētā Zalomona Heninga (*Salomon Henning*, 1528–1589) hronika (pirmizdevumi 1590., 1594. g.), hercogs nomira 1587. g. 17. maijā, taču Gotharda pašrocīgi parakstītais dokuments ir datēts ar 20. maiju. Līdz ar to rodas jautājums, kā tas iespējams? Vai nu rakstvedis ierakstījis kļūdainu datumu (instrukcija, kam sekoja papildinājums, bija datēta ar 12. maiju), vai nu datums ierakstīts vēlāk, vai arī hronikas pirmajā izdevumā ieviesusies drukas kļūda, un hercogs miris vēlāk, piemēram, 27. maijā. Skaidrību nesniedz arī hercoga Frīdriha izsūtītie paziņojumi par tēva nāvi, jo tajos norādīts vien bērņu datums – 2. jūlijs. Kurš atminēs šo mīklu?

HERCOGIENE ANNA (1533–1602)

Kurzemes hercogistes pastāvēšanai svarīgi bija nodrošināt dinastisko pēctecību. Lai gan pārrunas par laulībām ar Mēklenburgas hercoga Albrehta VII (1486–1547) meitu Annu Gothards Ketlers risināja jau kopš 1563. g., laulības notika tikai 1566. g. martā Kēnigsbergā. Tā par laulību vietu tika izvēlēta tādēļ, ka līgavas māte, arī Anna (1507–1567), piederēja pie Hoencollernu dzimtas Brandenburgas kūrfirstu atzara, bet brālis Joahims Alberts (1525–1576), kurš tolaik valdīja Mēklenburgā, bija precējies ar Prūsijas hercoga meitu. Pēc divu nedēļu kāzu svinībām jaunais pāris Prūsijas un Mēklenburgas sūtņu pavadībā devās uz Kuldīgu, kur svētki turpinājās. Laulībā piedzima pieci dēli un divas meitas, taču trīs no dēļiem nomira mazgadīgi. Par hercogienes Annas darbību saglabājies salīdzinoši maz liecību, tomēr var droši teikt, ka viņa ne tikai aprūpēja ģimeni, bet arī aktīvi palīdzēja vīram daudzās viņa pasākumos. Pēc Gotharda nāves Anna turpināja piedalīties hercogistes pārvaldes lietās, sniedzot atbalstu savam dēlam Frīdriham. Anna bija arī prasmīga saimniekotāja un prata gūt labus ienākumus no savām muižām. Vēl Gotharda dzīves laikā viņa atpirka ordeņlaikus izlēnotos Talsus, Emburgu un Misas muižu. 1590. g. septembrī Anna pavadīja līdz Kēnigsbergai jaunāko dēlu Vilhelmu, kurš devās studēt uz Rostoku, bet 1592. g. sākumā un 1598. g. vasarā apciemoja radus Mēklenburgā, tad iegūstot ķīlas

valdījumā Ostenes (*Osten*) muižu Priekšpomerānijā Loicas (*Loitz*) pilsētas tuvumā. Šī muiža piederēja Kurzemes hercogiem vēl 17. gs. beigās. Hercogienes Annas mūžs noslēdzās 1602. g. 4. jūlijā, bet 24. oktobrī viņu apglabāja līdzās vīram Jelgavas pils kapenēs.

1. Kurzemes hercoga Gotharda un hercogienes Annas dubultportrets. Nezināms mākslinieks. 1584. g. Gleznas oriģināls atrodas privātkolekcijā Vācijā. Foto no Rundāles pils muzeja krājuma.

2. Hercoga Gotharda parakstītais laulību līgums. Kēnigsbergā, 1566. g. 21. martā. Pergaments. LVVA, 554. f., 1. apr., 19. l.

Saskaņā ar laulību līgumu Annai pienācās ienākumi no Viskaļiem, Svirlaukas, Sesavas, Zaļeniekiem, Mežmuižas (tag. Augstkalne), kā arī no Jelgavas un Jaunpils pils un muižas. Tām kopā hercogienei gadā bija jāienes vismaz 4000 dālderu. Šajos īpašumos Annai pienācās augstākā un zemākā tiesu vara. Piecu lapu garajā līgumā uzskaitīti arī visi muižnieki – kopā 19, kam bija jāpilda vasaļa dienests hercogienes labā. Laulību līgumā minētās muižas noteiktas arī kā hercogienes atraitnes tiesa. No Jaunpils Annai gan nācās atteikties 1576. g., kad tika atrisināts vairākus gadus ilgušais konflikts starp hercogu Gothardu un bijušo Dobeles komturu Tīsu fon der Reki un Jaunpils tika atzīta par Rekes īpašumu, savukārt Dobele – par hercoga.

3. Annas vēstule Kurzemes sūtnim Varšavā, padomniekam un vēlākajam kancleram Samuelam fon Volpenam. Jelgavā, 1587. g. 9. augustā. LVVA, 554. f., 1. apr., 51a. l.

Vēstule ilustrē hercogienes dalību valsts lietās. Volpens iepriekš bija ziņojis, ka viņam neizdevās saņemt oficiālu audienci Polijas galmā, tādēļ Anna pavēlēja sūtnim atgriezties no Varšavas Kurzemē, sevišķi tāpēc, ka Prūsijas un Rīgas sūtni jau aizbraukuši. Taču pirms došanās ceļā Volpenam bija privāti jāapmeklē karaliene un amatpersonas, lai neoficiālās sarunās atgādinātu par hercogistei svarīgiem jautājumiem.

4. Hercogienes Annas ģerbonis. Zīmējums no Kurzemes hercogistes baznīcas likumu krājuma, 1570. g. LVVA, 4038. f., 2. apr., 930. l.

Arī būdama Kurzemes hercogiene, Anna saglabāja dzimtās Mēklenburgas heraldiku. Mēklenburgas ģerbonis redzams gan viņas lietotajos zīmogos, gan arī uz sarkofāga Jelgavas pils kapenēs.

5. Annas izdotsis svinību un ģērbšanās reglaments. [Jelgavā, 1591. g. 23. februārī]. 16./17. gs. mijas noraksts. LVVA, 554. f., 3. apr., 1837. l.

Pret pārmērīgu izšķērdību un greznību vērsti nolikumi Eiropā pazīstami jau kopš viduslaikiem. Tie iederējās arī agro jauno laiku valsts koncepcijā par sabiedrības sociālo disciplinēšanu un skaidri izteiktu sadalījumu kārtās. Hercogienes Annas izdotsis reglaments jeb nolikums pašlaik ir senākais zināmais šāda veida dokuments attiecībā uz Kurzemes hercogisti. Lai gan preambulā Anna izsaka neapmierinātību ar Jelgavas iedzīvotāju izšķērdīgo dzīves veidu, reglaments domāts visu hercogistes pilsētu un miestu iedzīvotājiem. Tā izdošana motivēta ne vien ar morāliem, bet arī pragmatiskiem

apsvērumiem, jo greznība un pārmērība izraisot nevajadzīgus izdevumus, kas rezultātā novedot pie izputēšanas. Nolikums sastāv no divām daļām. Pirmajā tiek reglamentētas saderināšanās, kāzu un kristību svinības. Saderināties bija ļauts baznīcā, baznīcas pagalmā vai „godīgu ļaužu mājā” liecinieku klātbūtnē. Ja saderināšanās vakarā līgavas mājā tiktu rīkotas viesības, tajās bija ļauts piedalīties ne vairāk par 10 viesiem un pasniegt ne vairāk par 3 ēdieniem, neskaitot sieru un sviestu. Rātskunga kāzās drīkstēja būt ne vairāk par 60 viesiem, tirgotāja – 40, amatnieka – 30, bet vienkārša kalpotāja kāzas – 20. Kāzas bija jāsvin pirmdienā, un jaunajam pārim baznīcā jāierodas ne vēlāk par plkst. 11.00, citādi tos tajā dienā vairs nelaulāja. Kāzu svinībām bija jānotiek no plkst. 12.00 līdz plkst. 9.00 vakarā vasarā vai plkst. 8.00 ziemā, nākamajā dienā svinības turpināt bija aizliegts. Tāpat ēdienu skaits bija ierobežots uz 3–4. Vīnu un medaļu drīkstēja pasniegt tikai rātskungu kāzu svinībās. Savukārt kristībās tika aizliegta jebkāda svinēšana. Bērnu bija jākristī 8 dienu laikā baznīcā, mājas kristības bija atļautas vien tad, ja bērns bija pārāk vārgs. Otrajā reglamenta daļā bija apkopoti noteikumi par apģērbu. Tā, neviens pilsētnieks, ieskaitot rātskungus, nedrīkstēja valkāt no samta vai atlasa šūtas drānas. Rātskungi drīkstēja valkāt zīdu un damastu, bet pārējiem tas bija liegts. Reglamentēta tika arī rotaslietu izmantošana, piemēram, sievietēm aizliedza nēsāt zelta rokassprādzes un ķēdes, vienīgi svarīgāko amatpersonu sievietēm atļāva likt ap kaklu zelta ķēdi ar augstākais 20 posmiem. Tāpat visām birģeru sievietēm aizliedza nēsāt svešzemnieku vai muižnieku kārtai piederīgu apģērbu utt. Nolikuma pārkāpšana bija jāsoda ar naudas sodiem un greznumlietu konfiskāciju.

HERCOGISTES TERITORIJA

Saskaņā ar Pakļaušanās līgumu Gothards Ketlers saņēma mantojamā lēnī agrākos ordeņa valdījumus Kurzemē un Zemgalē. Ārpus hercogistes tolaik palika Prūsijas hercogam ieķīlātais Grobiņas pilsnovads, kuru 1609. g. atguva hercogs Vilhelms, un Aknīstes muiža, ko Polijas karalis bija piešķīris lietuvietim Krošinskim. Bijusī Kurzemes bīskapija jeb Piltenes apgabals, kas sastāvēja no trim savstarpēji nesavienotām daļām, turpināja eksistēt kā atsevišķs valstisks veidojums. Kopš paša sākuma hercogiem nācās aizstāvēt valsts teritoriju pret kaimiņu tīkojumiem. Dienvidos uz hercogistes rēķina centās iedzīvoties lietuvieši, nereti vardarbīgi ieņemot hercoga pavalstniekiem piederošās zemes. Konflikti uz robežas ar Lietuvu turpinājās arī pēc 16. gs. 80. gados veiktās robežu regulēšanas un nebeidzās līdz pat hercogistes likvidācijai. Ziemeļos hercogistes robeža ar Polijas karaļa valdījumiem gāja pa Daugavas vidu, taču upes lejtecē situācija bija sarežģītāka. Daugavas kreisajā krastā, t.i. hercogistes pusē, atradās daļa no Rīgas pilsētas patrimoniālā apgabala, kurā

savukārt bija daži hercoga īpašumi, piemēram, puse Spilves pļavu. Hercogam piederēja arī tagadējās Daugavgrīvas teritorija. Poļu-zviedru kara (1600–1629) rezultātā Kurzemes hercogiste ieguva jaunu kaimiņu – Zviedriju. 1630. g. zviedri piespieda hercogu Frīdrihu noslēgt īpašu robežlīgumu, paturot sev vairākas teritorijas, kas agrāk piederēja hercogistei – Doli, Pulkarni, Bērzmenti, Spilvi un Daugavgrīvu.

1. Kurzemes un Zemgales hercogistes karte. 1770. g. LVVA, 6828.f., 2. apr., 208. l.

Kurzemes daļā ar zaļu krāsu ietonēta Piltenes apgabala teritorija, iepretim Rīgai – pilsētas patrimoniālais apgabals. Kartes precizitāte ir visai aptuvena.

2. Polijas-Lietuvas karaļa Stefana Batorija apliecinājums hercogienei Annai par viņas tiesībām uz Doli. Grodņā, 1586. g. 12. augustā. Pergaments. LVVA, 554.f., 1. apr., 26. l., XIV sēj.

Doles salu un pili Polijas karalis bija piešķīris hercogienei Annai jau 1585. g. Nākamajā gadā sekoja oficiāls apstiprinājums. Vēlāk Dole pārgāja hercoga Frīdriha valdījumā, kurš 1617. g. to nodeva sievai Elizabetei Magdalēnai. 1621. g. Doli ieņēma zviedru armija. Visi hercogu pūliņi panākt Doles atdošanu beidzās bez panākumiem.

3. 1630. g. Kurzemes hercogistes un zviedru valdījumu robežas skice. Zviedrijas Valsts arhīvs Stokholmā.

Saskaņā ar 1630. g. jūnijā noslēgto līgumu Kurzemes-Zviedrijas robežai rietumos bija jāiet līnijā Kauguri-Sloka, kā tas redzams skicē, tomēr reāli robeža atradās daudz tuvāk Daugavgrīvai, atstājot Buļļu muižu zviedriem, bet Buldurus hercogam. Apgabalā, uz kuru zviedri pretendēja, tiem atļāva cirst malku jaunierīkotās Daugavgrīvas skansts vajadzībām. No šīm tiesībām Zviedrijai nācās atteikties 1660. g.

4. Prūsijas hercogistes valdības apliecinājums, ka hercogs Vilhelms samaksājis 50 000 guldeņu ķīlas naudas par Grobiņas pilsnovadu. Kēnigsbergā, 1609. g. 13. martā. Pergaments. LVVA, 5561.f., 4. apr., 775. l.

Kaut gan 1609. g. janvārī noslēgtajā hercoga Vilhelma un Prūsijas princeses Sofijas laulību līgumā Grobiņa netika pieminēta, tiek uzskatīts, ka 1560. g. Prūsijai iekļīlāto Grobiņas pilsnovadu Vilhelms saņēma no sievastēva kā kāzu dāvanu. Vilhelmam izsniegtais dokuments nodrošināja Kurzemes hercogu tiesības pret iespējamām Prūsijas pretenzijām nākotnē.

BAZNĪCA

Atšķirībā no viduslaikiem, kad valsts kalpoja reliģijai, agrie jaunie laiki nāca ar jaunu pieeju. Valdnieka vara pamatojās „Dieva

žēlastībā”, un reliģija kļuva par vienu no valsts politiskajiem instrumentiem. Arī Kurzemes hercogistē baznīca kalpoja hercoga varas stiprināšanai un kļuva par vienojošo saiti starp muižniecību un hercogu. Kad tieši Gothards Ketlers un viņa līdzgaitnieki bija pārgājuši luterticībā, nav zināms, taču Pakļaušanās līgumā katoliskais Polijas karalis faktiski atzina luterticību par jaunās hercogistes oficiālo reliģiju. Katoļu ticība tolaik Kurzemē nebija aizliegta, tomēr nekādi netika veicināta. Gotharda vadībā notika hercogistes ev. luteriskās baznīcas organizācijas izveide, un hercogs bija šās organizācijas galva. Tā kā viena no Reformācijas prasībām bija dievkalpojumu un sprediķu noturēšana iedzīvotājiem saprotamā valodā, hercogs Gothards uzdeva veikt baznīcas grāmatu un dziesmu tulkošanu un iespiešanu latviešu valodā.

1. Gothards Ketlers.

2. Kurzemes hercogistes landtāga lēmums. Rīgā, 1567. g. 28. februārī. Fragments. *LVVA, 640. f., 3. apr., 626. l.*

Hronoloģiski agrākais zināmais Kurzemes hercogistes landtāga jeb hercoga un muižniecības sanāksmes lēmums. Tajā tika noteiktas nodevas baznīcu uzturēšanai un uzskaitītas vietas, kur bija paredzēts ierīkot vai atjaunot baznīcas, skolas un nabagmājas. Lēmums ir saglabājies tikai norakstos, un tajā pieminēto baznīcu skaits ir atšķirīgs – atkarībā no pārrakstītāju lietotās interpunkcijas. Lai gan literatūrā visbiežāk minēts skaitlis 70, vairumā norakstu uzskaitītas 58 baznīcas.

3. “Kurzemes un Zemgales hercogistes baznīcas reformācija.” Titullapa. 1570. g. *LVVA, 4038. f., 2. apr., 930. l.*

Baznīcas jautājumi tika apspriesti arī Jelgavas landtāgā 1570. g. jūnijā. Pēc tā slēgšanas Gothards izdeva ne vien privilēģiju apstiprinājumu muižniecībai, bet arī apkopoja atsevišķā tekstā baznīcas organizācijas izveides un kristīgās morāles ieviešanas svarīgākos uzdevumus, nosaucot to par “Baznīcas reformāciju”. Cita starpā hercogs aicināja izskaust „nevācu iedzīvotāju vidū izplatījušos apkaunojošo nepateicību pret veciem un slimiem cilvēkiem” un panākt, lai zemnieki uzņemtos rūpes par saviem nespējīgajiem ģimenes locekļiem. Vācu tautības nespējniekiem un ubagiem bija paredzēts būt hospitāļus un nabagmājas.

4. “Kurzemes hercogistes baznīcas likumi”. Titullapa. 1570. g. *LVVA, 4038. f., 2. apr., 930. l.*

Kurzemes hercogistes baznīcas likumos bija sīkāk izstrādāti jau “Baznīcas reformācijā” izteiktie pamatprincipi. Likumu autors ir Gotharda galma mācītājs un superintendents Aleksandrs Einhorns (?–1575). Likumi noteica mācītāju iecelšanas un baznīcu vizitācijas kārtību, dievkalpojumu saturu, baznīcas ceremonijas utt. Īpaša uzmanība tika pievērsta darbam nevācu (latviešu) draudzēs. “Kurzemes hercogistes baznīcas likumus” pirmo reizi iespieda Rostokā 1572. g., tomēr daudzās baznīcās tie glabājās rokrakstā. Šie likumi palika spēkā līdz 1832. g.

5. „Kurzemes hercogistes baznīcas likumi”. 1570. g. Fragments. *LVVA, 4038. f., 2. apr., 930. l.*

Sabiedrības sociālā disciplinēšana un kristīgas morāles ieaudzinašana bija viens no ev. luteriskās baznīcas galvenajiem mērķiem. Tāpēc baznīcas likumi ne vien noteica dievkalpojumu kārtību, bet arī reglamentēja kāzu, kristību un bērņu ceremonijas. Atsevišķa nodaļa bija veltīta zemnieku laulībām, īpaši vēršoties pret „velnišķīgo paražu” – līgavu zagšanu. Turpmāk par šādu rīcību pienācās nāves sods.

6. Ziemassvētku dziesmas notis. Fragments no „Kurzemes hercogistes baznīcas likumiem”. 1570. g. *LVVA, 4038. f., 2. apr., 930. l.*

Baznīcas dziesmām bija jākļūst par nozīmīgu liturģijas sastāvdaļu, tādēļ Einhorn likumos iekļāva arī vairākus dziesmu paraugus, kas bija jādzied noteiktu svētku laikā.

7. Vānes baznīca.

8. „Kurzemes hercogistes baznīcas likumi”. 1570. g. Fragments. *LVVA, 4038. f., 2. apr., 930. l.*

Par vienu no jaundibinātās baznīcas uzdevumiem tika pasludināta cīņa ar iedzīvotāju, īpaši latviešu, pagāniskajām paražām (*heidnische Abgotterey*). Tā, mācītajiem bija jāraugās, lai zemnieki no Miķeļiem līdz Visu svēto dienai nepieoptu veļu mielošanu (*Dwessel Meley*). Tāpat tika aizliegta vaska, sveču, vilnas, vistu, olu, sviesta u.tml. ziedošana.

9. Hercoga Frīdriha instrukcija baznīcu vizitatoriem. Emburgā, 1636. g. 10. septembrī. Kopija. *LVVA, 640. f., 3. apr., 626. l.*

Vizitācijas laikā bija jāpārbauda, kā mācītājs darbojas savā amatā, vai draudze piekopj kristīgu dzīves veidu, kādā stāvoklī ir ēkas utt. Lai uzlabotu uzraudzību pār mācītāju darbību, 1636. g. tika nolemts Sēlpilī, Bauskā, Dobelē, Kuldīgā, Grobiņā un Kandavā iecelt prāvestus. Jelgavā prāvesta funkcijas pildīja superintendents. Vienlaikus izsludināja arī vispārēju baznīcu vizitāciju, kam bija jānoskaidro situācija baznīcas lietās pēc poļu-zviedru kara. Hercoga parakstītā instrukcija vizitatoriem atkārtoja un atsevišķos punktos sīkāk konkretizēja tos norādījumus, kas bija formulēti jau baznīcas likumos.

10. Jelgavas, Emburgas, Sesavas un Zaļenieku baznīcas draudžu vizitācijas protokols. 1636. g. septembris–oktobris. Fragments. *LVVA, 2728. f., 8. apr., 133. l.*

Baznīcas lietās augstākā jurisdikcija piederēja hercogam, pārvalde – konsistorijai ar superintendentu priekšgalā. Vizitācijas parasti veica superintendents kopā ar hercoga norīkotām amatpersonām. Šajā protokolā redzami vizitatoru – hercogistes kanclera Kristofa Firksa, Jelgavas virspilskunga Aleksandra Korfa, hercoga padomnieka Georga Kinrada un superintendenta Paula Einhorna – paraksti. P. Einhorn (?–1655), baznīcu likumu sastādītāja A. Einhorna mazdēls un pirmās „Latviešu vēstures”

(*Historica Lettica*, 1649) autors, par superintendentu iecelts 1636. g. sākumā.

11. Jelgavas panorāmas fragments. 18. gs. otrā puse. Tušas zīmējums. LVVA, 640.f., 2. apr., 262. l.

Priekšplānā labi redzama vācu draudzes Sv. Trīsvienības baznīca, pa labi no tās nevācu (latviešu) draudzes Sv. Annas baznīcas smailais tornis. Saskaņā ar tradīciju baznīcu būvi hercogistē finansēja draudžu locekļi, bet altārdaļas izbūvi – hercogs, izņemot gadījumus, kad baznīca tika būvēta privātpašumā par muižnieka līdzekļiem. Kā izņēmumu var minēt arī Sv. Annas baznīcas būvi Jelgavā 16. gs. beigās, ko pilnībā finansējusi hercogiene Anna.

12. Zemnieku eksaminācijas protokols. Viskaļos, 1606. g. 12. septembrī. LVVA, 2728.f., 8. apr., 135. l.

Vizitāciju laikā, kā arī vismaz reizi gadā vietējam mācītajam bija uzdots iztaujāt draudzes zemniekus par viņu zināšanām dievvārdos un ticības mācībā, kā arī par to, vai netiek piekoptas pagāniskas izdarības. Protokolā uzskaitīti saimnieku vārdi un atzīmēts saimes zināšanu līmenis, piemēram, zemnieks Kenkuss Frīdrihs stāstījis, ka varot noskaitīt „Mūsu Tēvs ..”, bet viņa kalpi un kalpones lūgšanas neprotot. Jegers Mačs vispār nav pratis lūgties, taču nesen apprecējies. Uz jautājumu, kā viņš varējis apņemt sievu, neko no dievvārdiem nezinādams, atbildējis: „Sewas bye wayagge”. Mačs nosolījās lūgšanas apgūt, jo sieva zinot katehismu un pārējā saime protot lūgties. Šis protokols arī liecina, ka sievietes tolaik ticības mācību pārzināja visumā labāk nekā vīrieši.

13. Jelgavas pilsētas Sv. Trīsvienības baznīcas 1620. g. vizitācijas protokols. Fragments. 17. gs. vidus kopija. LVVA, 2728.f., 8. apr., 133. l.

Viena no agrākajām zināmajām pilsētu baznīcu vizitācijām. Nereti vizitāciju protokoli saturēja dažādas interesantas ziņas. Piemēram, Jelgavā draudzes locekļi lūdza hercogu atļaut viņiem pieņemt darbā skolā vēl arī īpašu aritmētikas un poļu valodas skolotāju, tāpat viņi bija neapmierināti ar dziedāšanas skolotāju, tāpēc rātskungs Mezeke piedāvājis sameklēt piemērotu personu Vācijā.

14. Puzes baznīca.

15. Struteles baznīca.

16. Ventspils vācu draudzē kristīto bērnu saraksts, iesākts 1636. g. 13. decembrī. Sākumlapa. LVVA, 235.f., 1. apr., 220. l.

Jaundzimušo bērnu reģistrācija pie mācītāja bija paredzēta jau hercogienei Annas 1591. g. “Svinību nolikumā”, taču senākās metriku grāmatas saglabājušās tikai no 17. gs. Viena no hronoloģiski agrākajām ir Ventspils metrika. Tajā sniegtās ziņas gan ir visai nepilnīgas – norādīts kristību datums, tēva vārds, bērna dzimums, bet vārds nosaukts tikai daļai bērnu.

17. Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīca pirms 19. gs. pārbūves. J. Dēringa zīmējums. *LVVA, 5759.f., 2. apr., 1107. l.*

17. gs. pirmās puses avotos šī baznīca parasti saukta vienkārši par “jauno baznīcu”. Kara laikā otrreiz iegājuši Jelgavā 1625. g. oktobrī, zviedri no baznīcas apšaudīja pili, kapsētā ierīkoja nocietinājumus, bet altārdaļā uzlauza dažus kapus un aplaupīja liķus. Salīdzinot ar viduslaikiem, cieņa pret baznīcu kā svētvietu bija krietni mazinājusies.

18. Vērgales baznīca.

19. Baznīcas solu iedalījums Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcā 1620., 1635., 1644. g. Sākumlapa. *LVVA, 5759.f., 2. apr., 807. l.*

Katrai iedzīvotāju kategorijai baznīcā pienācās sava vieta, ko ieņēma saskaņā ar baznīcas priekšstāvju un vizitatoru sastādītu sarakstu. Tajā bija uzskaitīti katrā solu rindā sēdošo vārdi. Taču, lai šo kārtai un rangam atbilstošo vietu saņemtu, baznīcas lādē bija jāiemaksā noteikta naudas summa. Cits baznīcas peļņas veids bija maksa par kapenēm baznīcā.

HERCOGS FRĪDRIHS (1569–1642)

Kāpis tronī nepilnu 18 gadu vecumā, Frīdrihs kopumā valdīja 55 gadus – visilgāk no Kurzemes hercogiem. Taču viņa nopelni līdz pat 21. gs. sākumam palika vēsturnieku neievēroti. Tomēr pateicoties tieši Frīdriha gudrībai, Kurzemes hercogiste turpināja pastāvēt kā atsevišķa valsts arī pēc 1616. g., kad no troņa tika atstādināts hercogs Vilhelms. Ja Frīdriham neizdotos attaisnoties Polijas galmā sakarā ar 1615. g. Jelgavā notikušo muižniecības opozīcijas vadoņu brāļu Magnusa un Gerharda Noldu nogalināšanu, pastāvēja iespēja, ka Kurzemes hercogisti varētu sadalīt vaivadijās un pievienot Lietuvai. Tāds pats liktenis Kurzemei draudēja, ja Frīdrihs nepanāktu Vilhelma dēla prinča Jēkaba tiesību atjaunošanu, kas prasīja ilgus diplomātisko pūliņu gadus. Frīdriham nācās gan pašam vadīt karapulkus, gan atjaunot karā sagrauto hercogistes saimniecību. Lai gan Frīdrihs centās veicināt pilsētu attīstību hercogistē, viņam neizdevās panākt pilsētnieku iesaistīšanu valsts politikā dzīvē, jo tam nepiekrīta muižniecība.

1. Hercoga Frīdriha un Vilhelma vienošanās par kopīgu valdīšanu. Jelgavā, 1595. g. 23. maijā. *LVVA, 554.f., 3. apr., 34. l.*

1594. g. Vilhelms sasniedza tēva testamentā noteikto pilngadību – 20 gadu vecumu. Drīz vien hercogs Frīdrihs nodeva Vilhelmam pārvaldē hercogistes Kurzemes daļu. Vadoties no tēva gribas, abi brāļi noslēdza īpašu vienošanos par valsts pārvaldi. Turpmāk hercogistē pastāvēja divi galmi – Jelgavā un Kuldīgā, katrai hercogistes daļai – Zemgalei un Kurzemei – bija sava saimnieciskā

pārvalde un zemākā tiesvedība, taču landtāgiem bija jānotiek kopīgi, nedalīta bija arī augstākā tiesu iestāde – galma tiesa.

2. Hercogs Frīdrihs. 18. gs. mākslinieka J. K. Hola kopija no 17. gs. gleznas. Foto no Rundāles pils muzeja krājuma.

3. Hercoga Frīdriha solījums hercogistes muižniecībai. Jelgavā, 1587. g. 12. jūlijā. Fragments. LVVA, 640.f., 4. apr., 241. l.

Pēc tam, kad Kurzemes muižniecība bija nodevusi jaunajam hercogam uzticības zvērestu, Frīdrihs savā un brāļa Vilhelma vārdā apsolīja ievērot visas tēva, hercoga Gotharda, apstiprinātās muižniecības tiesības un privilēģijas.

4. Uz Kurzemi nosūtītās Polijas karaļa komisijas paziņojums. Aizputē, 1617. g. 7. maijā. LVVA, 640.f., 4. apr., 241. l.

Saskaņā ar karaļa Sigismunda III rīkojumu komisija, kuru vadīja Kulmas un Pomerēlijas bīskaps Joans Kučborskis, paziņoja, ka hercogam Frīdriham pārvaldīšanā tiek nodota ne vien Zemgale, bet arī hercogistes Kurzemes daļa. Tādēļ iedzīvotājiem un amatpersonām jāpakļaujas tikai Frīdriha rīkojumiem.

5. Hercoga Frīdriha zīmogs. 1617. gads.

6. Kurzemes hercogistes satversme – “Valdības formula”. Pasludināta Jelgavā, 1617. g. 18. martā. Titullapa. LVVA, 640.f., 3. apr., 630. l.

“Valdības formulu” izstrādāja Polijas karaļa komisija pēc tam, kad muižnieku sūdzību dēļ no varas tika atstādināts hercogs Vilhelms. Satversme noteica valsts iekārtu, ierobežojot hercoga varu par labu muižniecībai. Agrākie landtāgu lēmumi tika atcelti. Landtāgiem turpmāk bija jāsanāk ne retāk kā reizi divos gados. Iepriekš tajos varēja piedalīties jebkurš muižnieks, tagad tikai t.s. politiskās draudzes izvirzīts deputāts no privilēģētās bruņniecības. “Valdības formula” noteica Gregora kalendāra jeb jaunā stila ieviešanu hercogistē ar 1618. g. 1. janvāri.

7. Hercoga Frīdriha solījums. Varšavā, 1618. g. 9. aprīlī. LVVA, 640.f., 4. apr., 241. l.

Pēc tam, kad Frīdriham bija izdevies attaisnoties brāļu Noldu noslepkavošanas lietā, viņš devās uz Poliju, kur seimā saņēma apstiprinājumu savām tiesībām uz troni. Par to viņam nācās apsolīt, ka savā darbībā viņš stingri ievēros “Valdības formulu” un visas muižniecībai piešķirtās privilēģijas.

8. 1617. g. “Kurzemes statūtu” satura rādītājs. Fragments. LVVA, 640.f., 3. apr., 628. l.

Par likumkrājuma izstrādāšanu hercogistē domāja jau kopš 16. gs. 70. gadiem, taču praksē to realizēja tikai bīskapa Kučborska vadītā komisija. “Kurzemes statūti” tika izsludināti vienlaikus ar “Valdības formulu”. Statūtu pirmajā daļā bija aplūkota tiesu darbība, otrajā daļā apkopotas civiltiesības, trešajā – krimināltiesības. Lai gan jau 1622. g. Kurzemes muižniecība rosināja statūtus pārstrādāt,

jauni likumkrājumu projekti tā arī netika apstiprināti, un 1617. g. variants palika spēkā līdz 19. gs.

**9. “Kurzemes statūtu” nodaļa “Par privātpersonu varu pār saviem dzimtļaudīm”.
Fragments. *LVVA, 640.f., 3. apr., 628. l.***

“Kurzemes statūti” noteica, ka muižnieku vara pār dzimtzemniekiem pieder pie privāttiesībām. Turklāt pie dzimtļaudīm pieskaitīja arī tādus bērnus, kuru tēvs bija dzimtzemnieks, bet māte – personiski brīva. Muižniekiem atļāva pašiem izdot likumus saviem dzimtzemniekiem, taču tie nedrīkstēja būt pretrunā ar statūtiem.

**10. Irlavas muižas pārvaldnieka jeb amtmaņa Johana Korfa zvērests. Emburgā,
1634. g. 26. jūlijā. *LVVA, 554.f., 1. apr., 2396. l.***

Tāpat kā jebkurai amatpersonai, arī hercoga muižu pārvaldniekiem un rakstvežiem bija jādod hercogam uzticības zvērests, kurā viņi solījās godprātīgi pildīt savus pienākumus, tai skaitā neatbrīvojot zemniekus no darbiem pret dāvanām.

**11. Hercoga Frīdriha muižu pārvaldes nolikums. Kuldīgā, 1636. g. 7. jūnijā.
Fragments. *LVVA, 554.f., 1. apr., 2396. l.***

Lai uzlabotu muižu apsaimniekošanu, hercogs izdeva īpašu nolikumu muižu pārvaldniekiem. Tas sastāvēja no 68 punktiem. Cita starpā tika noteikts, ka muižās jāierīko tūrundīķi, aizliegta ozolu izciršana un līdumu lišana mežos, bet meža ugunsgrēku izraisītājiem draudēja nāves sods. Ja zemniekiem uzlika pārmērīgas klaušas vai nodevas, viņi drīkstēja sūdzēties par muižkungu. Šis nolikums kalpoja par paraugu hercoga Jēkaba vēlāk izdotajiem muižu noteikumiem.

**12. Svētes muižas ienākumu–izdevumu grāmata. 1635.–1636. g. Fragments.
*LVVA, 554.f., 3. apr., 1456. l.***

Katrā hercoga muižā ierēdņiem bija sīki jāuzskaita visi ienākumi un izdevumi. Ceturkšņa un gada atskaites muižkungiem bija jāiesniedz hercoga saimniecības pārzinim jeb rentmeistaram. Saimnieciskais gads tolaik sākās pēc Lieldienām.

**13. Kurzemes hercogistes līgums ar Rīgas pilsētu par zveju Babītē un Lielupē.
Pukstciemā, 1636. g. 19./29. februārī. *LVVA, 554.f., 3. apr., 1145. l.***

Nesaskaņas par zveju Babītes ezerā un Lielupē starp hercoga un pilsētas pavalstniekiem pastāvēja jau kopš 16. gs. Sevišķi lieli strīdi bija par Lielās Gātes, kas savienoja ezeru ar Lielupi, aizšķērsošanu ar tīkliem un murdiem. 1636. g. februārī abu pušu pārstāvji tikās Piņķu muižas Pukstciemā un vienojās par zvejas noteikumiem Babītē un Lielupē no grīvas līdz Kalnciemam, nosakot zvejas tīklu garumu, murdu skaitu utt. Pilnībā tika aizliegta nakts zveja.

14. Zvejas vietas Babītes ezera grīvā. 1636. g. kartoshēma. *LVVA, 673.f., 1. apr., 146. l.*

15. Zvejas līguma ratifikācija no Rīgas rātes puses. Rīgā, 1636. g. 3. maijā. *LVVA, 554.f., 3. apr., 1145. l.*

Hercogs Frīdrihs minēto līgumu ratificēja 1636. g. 7. martā (j. st.) Kuldīgā. Līgums juridiski noformēja izmaiņas zvejas lietās Babītes novadā, kas bija notikušas kopš 1533. g. Līgums palika spēkā līdz 18. gs. sākumam, taču neatrisināja visas domstarpības, jo dažkārt slēdzējpusē atsevišķus punktus traktēja katra pēc sava prāta.

HERCOGS VILHELMS (1574–1640) UN HERCOGIENE SOFIJA (1582–1610)

16. gs. 90. gadu sākumā Vilhelms studēja Rostokas universitātē. 1595. g., pārņēmis no Frīdriha sev novēlēto Kurzemi, viņš tiecās palielināt hercoga varu un drīz vien nonāca konfliktā ar muižniecību. 1605.–1607. g. Vilhelms ilgstoši ceļoja. Pēc atgriešanās Kurzemē viņš lūdza Prūsijas hercoga Albrehta Frīdriha (1568–1618) meitas Sofijas roku un piedalījās cīņās pret zviedru desantu pie Rīgas. Lai gan kāzas notika 1609. g. sākumā Kēnigsbergā, sievu Vilhelms pārveda uz Kuldīgu tikai pēc vairākiem mēnešiem. Abu laime nebija ilga. Sofija mira nepilnas četras nedēļas pēc prinča Jēkaba dzimšanas, proti, 1610. g. 24. novembrī. Pēc Sofijas nāves Vilhelms jaunu sievu nemeklēja, bet pievērsās pārvaldes lietām. Taču attiecības ar muižniekiem tikai saasinājās. 1615. g. muižniecība Vilhelmu apvainoja brāļu Noldu slepkavības organizēšanā; tā rezultātā 1616. g. Polijas karalis Sigismunds III viņu atstādināja no troņa. Vilhelmam nācās doties trimdā un lūgt radu un draugu palīdzību troņa atgūšanā. Hercoga titulu viņam atjaunoja tikai pēc Sigismunda III nāves 1632. g., taču ar noteikumu, ka viņš nekad neatgriezīsies hercogistē, jo pretējā gadījumā Polija-Lietuva atteicās atzīt prinča Jēkaba mantošanas tiesības.

1. Hercogiene Sofija. 1606. g. D. Rozes glezna. *Foto no Rundāles pils muzeja krājuma.*

2. Vilhelma un Sofijas laulību līgums. Kēnigsbergā, 1609. g. 5. janvārī. Pergaments. *Fragment. LVVA, 554.f., 1. apr., 56. l.*

Tāpat kā citos līdzīgos dokumentos arī šajā līgumā liela vērība tika pievērsta hercogienes nodrošinājumam vīra nāves gadījumā. Vilhelms Sofijai par atraistes tiesu bija noteicis Tukuma un Kandavas muižas ar novadiem.

3. Pašrocīga hercogienes Sofijas vēstule vīram. Kēnigsbergā, 1609. g. 15. maijā. *LVVA, 554.f., 1. apr., 74. l.*

No hercogienes Sofijas līdz mums ir nonācis pavisam neliels skaits dokumentu. Šajā vēstulē hercogiene aicina Vilhelmu pēc iespējas ātrāk atbraukt uz Kēnigsbergu, jo ilgojoties pēc viņa, turklāt

te ieradīšoties Brandenburgas markgrāfs, ar kuru varētu pārspriest Piltenes jautājumu. Piltenes apgabals tolaik atradās Brandenburgas ķīlas valdījumā, taču, atšķirībā no Grobiņas, to Kurzemes hercogiem iegūt neizdevās.

4. **Hercogs Vilhelms. 1615. g. Nezināms mākslinieks. Foto no Rundāles pils muzeja krājuma.**

5. **Štetīnas-Pomerānijas hercogs Francis (1577–1620).**

6. **Štetīnas-Pomerānijas hercoga Franča vēstule Elizabetei Magdalēnai. Frīdrihsvaldē, 1619. g. 2. februārī. LVVA, 554. f., 1. apr., 201. l.**

Hercogs Francis, Kurzemes hercogienes Elizabetes Magdalēnas brālēns, bija viens no tiem, kas sniedza Vilhelmam atbalstu mēģinājumos atgūt troni. Pēc hercogienes lūguma Francis gatavojās nosūtīt sūtņus uz Polijas–Lietuvas seimu, lai tur aizstāvētu Kurzemes hercogu intereses.

7. **Rakstveža Matiasa Šmita vēstule Brandenburgas kūrfirsta kamermeistaram Kasparam Bergeram. Kuldīgā, 1614. g. 14. jūnijā. LVVA, 554. f., 3. apr., 520. f.**

Šmits ziņoja, ka pārsūtot Bergeram naudu, lai ar kuģi no Štetīnas līdz Rīgai varētu nogādāt kalējus, kas salīgi darbam Kurzemes dzelzs manufaktūrā. Tā bijusi ierīkota Saldus apkaimē. Vēlāk hercogs Jēkabs turpināja tēva iesākto, nodibinot hercogistē vairākus dzelzs ražošanas uzņēmumus.

8. **Hercoga Frīdriha izdevumu grāmata. 17. gs. 20.–30. gadi. Fragments. LVVA, 554. f., 1. apr., 106. l.**

Dokumentā uzskaitītas naudas summas, ko 1620.–1633. g. no Kurzemes pārsūtīja Pomerānijā dzīvojošajam hercogam Vilhelmam. Mūža pēdējos gadus Vilhelms pavadīja Kukulovā (tag. Polijas teritorijā uz ziemeļiem no Ščecinas), kur mira 1640. g. Divus gadus vēlāk hercogs Jēkabs lika pārvest tēva mirstīgās atliekas uz Jelgavu.

BRUŅNIECĪBA

Bruņniecība bija privilīģētā muižniecība, kas izveidojās viduslaikos kā Livonijas ordeņa un bīskapu vasaļu kārta. Sākotnēji bruņinieku pienākums bija personiski piedalīties sava senjora karaspēkā, vēlāk viņi ieguva tiesības savā vietā sūtīt bruņotu jātnieku. 15.–16. gs. gaitā vasalis-bruņinieks no dienesta muižnieka pārvērtās par privilīģētas bruņinieku muižas īpašnieku. Termiņš “bruņniecība” kļuva par sinonīmu vārdam “muižniecība”. Bruņniecībai bija savs priekšstāvis, ko sauca par bruņniecības hauptmani, kā arī sava naudas lāde jeb kase. Izveidojoties Kurzemes hercogistei, vietējā bruņniecība uzskatīja, ka hercogs ir tikai “pirmais starp līdzīgiem”, tādēļ sīvi pretojās jebkādam hercoga varas pieaugumam. Lai nepieļautu konkurenci muižu un

amatu iegūšanā, muižniecība izveidoja noslēgtu organizāciju jeb bruņniecības korporāciju. 1617. g. pieņemtā Kurzemes hercogistes satversme jeb "Valdības formula" piešķīra bruņniecībai tiesības pašai lemt, kurš atzīstams par tai piederīgu. Līdz ar to par bruņiniekiem sāka dēvēt tikai imatrikulētos muižniekus.

1. Noldu dzimtas ģerbonis. *LVVA, 5759.f., 2. apr., 1404. l.*

2. Muižniecības landtāga lēmums. Fitinghofa muižā Auces novadā, 1615. g. 13. jūnijā. *Fragmenti. LVVA, 640.f., 4. apr., 241. l.*

Varšavā notikušajā seimā hercoga Vilhelma un Frīdriha pārstāvji bija pasludinājuši hercogistes bruņniecību par bezgodīgiem dumpiniekiem un krimināli apsūdzējuši 24 personas. Savukārt muižniecības sūtņi panāca, ka Polijas karalis apsūdzētos ņēma savā aizsardzībā. Landtāgā sanākušie nolēma nākamajā seimā turpināt tiesvedību pret hercogiem, tomēr atturēties no jebkādam aktivitātēm līdz 24. jūlijam, kad Jelgavā bija jānotiek hercogu izsludinātajam landtāgam. Šo landtāga lēmumu parakstīja arī Magnuss Nolde – hercoga Vilhelma lielākais ienaidnieks. Viņa paraksts redzams dokumenta labajā malā.

3. Muižnieku padevības zvērests. *Fragmenti no 1617. g. „Valdības formulas”. LVVA, 640.f., 3. apr., 627. l.*

1617. g. pieņemtā hercogistes satversme jeb „Valdības formula” saglabāja seno noteikumu, ka, hercogam stājoties amatā, muižniekiem viņam jānodod padevības zvērests, bet unificēja zvēresta formu: ikviens muižnieks solījās būt uzticams un paklausīgs Polijas karaļa un hercoga pavalstnieks, kas visiem spēkiem centīsies novērst jebkādu nelaimi no „Viņa Gaišības zemes un iedzīvotājiem”.

4. Fon Grothusu dzimtas ģerbonis. *LVVA, 5759.f., 2. apr., 1404. l.*

5. Bruņniecības hauptmaņa Oto fon Grothusa apkārtraksts. *Kazdangā, 1614. g. 21. decembrī. Kopija. LVVA, 554.f., 1. apr., 55. l.*

Paziņo, ka Polijas karalis atļāvis Kurzemes hercogistes landtāgam janvārī sanākt Rīgā, bet hercogiem pavēlējis nelikt tam šķēršļus. Paziņojuma kopijas jāizsūta pa visu hercogisti un jāpieliek zināšanai pie baznīcu durvīm. Gadījumā, ja hercogi no savas puses izsludinātu landtāgu, muižniecībai esot visas tiesības to ignorēt, jo tas nekādu labumu nenesīšot.

6. Fon Butlaru dzimtas ģerbonis. *LVVA, 5759.f., 2. apr., 1402. l.*

7. Fon Drahenfelsu dzimtas ģerbonis. *LVVA, 640.f., 3. apr., 91. l.*

8. Fon Torku dzimtas ģerbonis. *LVVA, 5759.f., 2. apr., 1402. l.*

9. Pirmā bruņniecības sola tiesnešu saraksts. *Jelgavā, 1620. g. 17. oktobrī. LVVA, 640.f., 4. apr., 229. l.*

1620. g. sākās Kurzemes dižciltīgās muižniecības saraksta (matrikulas) jeb bruņniecības sola veidošana. Par pirmajiem

tiesnešiem hercogs Frīdrihs iecēla landhofmeisteru Matiasu fon der Reki, kancleru Mihaelu Manteifeli, burggrāfu Kristofu Firksu un vēl 15 personas, kuru izcelsme neradīja šaubas. Bruņniecības tiesa izskatīja iesniegtos dižciltības pierādījumus un lēma par dzimtas ierakstīšanu īpašā bruņniecības grāmatā jeb matrikulā.

10. Bruņniecības sola protokolu grāmata. 17. gs. 20.–40. gadi. Fragments. LVVA, 640.f., 4. apr., 228. l.

Bruņniecības tiesa darbojās 1620.–1634. g., pēc tam par uzņemšanu matrikulā lēma hercogistes landtāgs. 1634. g. bruņniecības korporāciju veidoja 110 dzimtas, apmēram tikpat netika uzņemtas. Ārpusē palika galvenokārt hercoga Vilhelma atbalstītāji un sīkmuižnieki. Tikai matrikulā ierakstītajiem pienācās dižciltības tituls un bruņniecības muižas, tiesības ieņemt amatus hercogistes administrācijā un piedalīties landtāgos.

11. Pēdējā bruņniecības sola tiesnešu paraksti. Jelgavā, 1634. g. 21. jūlijā. LVVA, 640.f., 4. apr., 229. l.

12. Fon der Rekes dzimtas ģerbonis. LVVA, 640.f., 3. apr., 133. l.

HERCOGS JĒKABS (1610–1681): CEĻŠ UZ TRONI

Hercogs Jēkabs dzimis Kuldīgas pilī 1610. g. 28. oktobrī. Kopš divu gadu vecuma viņu audzināja mātes radi Kēnigsbergā un Berlīnē. Kad 1616. g. no troņa atstādināja hercogu Vilhelmu, mantošanas tiesības zaudēja arī Jēkabs. Polijas-Lietuvas seims vēl 1589. g. bija pieņēmis likumu, ka, beidzot pastāvēt Ketleru dinastijai, Kurzemes-Zemgales lēni varētu pievienot Lietuvai. Līdz ar to Jēkaba tiesību atjaunošana bija svarīga gan hercogam Frīdriham, kuram bērnu nebija, gan hercogistes bruņniecībai, kas 1616.–1617. g. bija guvusi virsroku pār hercogiem un tāpēc vēlējās saglabāt hercogisti tās esošajā veidolā. Kurzemiekiem nācās pielikt ne mazums pūļu, lai atjaunotu, ja ne Vilhelma, tad vismaz Jēkaba tiesības. 1623. g. hercogs Frīdrihs atsauca tobrīd Leipcijas universitātē studējošo Jēkabu uz Kurzemi un 1624. g. maijā princi svinīgi sagaidīja Kuldīgā. 1633. g. Polijas karalis beidzot atzina Jēkabu par troņmantinieku, taču viņa stāvoklis bija apdraudēts arī vēl 1637. g. Tomēr, pateicoties hercoga Frīdriha diplomātijai, Jēkabs varēja kāpt hercogistes tronī pēc tēvoča nāves 1642. g.

1. Hercogs Jēkabs. M. Cvičeka gravīra. 1648. g.

2. Anglijas karaļa Jēkaba (Džeimsa) vēstule hercogam Vilhelmam. Vestminsterā, 1610. g. 24. decembrī. LVVA, 554.f., 1. apr., 88. l.

Atbildot uz hercoga 1. novembra vēstuli, Anglijas karalis pateicās par ielūgumu uz Vilhelma dēla kristībām. Tā kā karalim neesot iespējams ierasties, viņš norīkojis savu pilnvaroto pārstāvi.

3. Anglijas karalis Jēkabs (Džeimss) Stuarsts (1566–1625).

4. Hercoga Vilhelma rīkojums savam padomniekam Heinriham Bergam. Kuldīgā, 1610. g. 2. novembrī. LVVA, 554.f., 2. apr., 2907. l.

Bergam bija jālūdz hercogu Frīdrihu un hercogieni Elizabeti Magdalēnu kļūt par 28. oktobrī dzimušā Vilhelma dēla krustvecākiem un ierasties uz 16. decembrī paredzētajām kristībām. Sakarā ar mātes, hercogienes Sofijas, nāvi prinča kristības Kuldīgas pils baznīcā notika nedēļu vēlāk. Pēc pils sabrukšanas 18. gs. pirmajā trešdaļā kristāmtrauku pārvietoja uz Katrīnas baznīcu, tādēļ radās leģenda par Jēkaba kristīšanu pilsētas baznīcā.

5. Pašrocīga Jēkaba vēstule hercogienei Elizabetei Magdalēnai. B. v. 1621. g. 2. augustā. LVVA, 554.f., 1. apr., 218. l.

Pašlaik hronoloģiski senākā zināmā Jēkaba vēstule. Desmitgadīgais princis izsaka hercogienei pateicību par viņas rūpēm un novēl labu veselību.

6. Jēkaba vēstule Elizabetei Magdalēnai. Parīzē, 1636. g. 12. jūnijā. LVVA, 554.f., 1. apr., 218. l.

1634. g. rudenī Jēkabs devās ārzemju ceļojumā. Pēc vairākiem Nīderlandē pavadītiem mēnešiem viņš 1635. g. jūnijā ieradās Parīzē. Francijā Jēkabs uzturējās vairāk nekā gadu, bet nav izslēgts, ka šajā laikā viņš apmeklēja arī Angliju vai Spāniju. Konkrētajā vēstulē Jēkabs ziņo hercogienei par nodomu rudenī doties uz Itāliju. Kurzēmē Jēkabs atgriezās 1637. g. pavasarī.

7. Hercoga Vilhelma draugs un hercogienes Elizabetes Magdalēnas brālēns Štetīnas-Pomerānijas hercogs Boguslavs (Bogislavs) XIV (1580–1637).

8. Štetīnas-Pomerānijas hercoga Boguslava vēstule hercogam Frīdriham. Vecštetīnā, 1633. g. 30. augustā. LVVA, 554.f., 1. apr., 90. l.

1633. g. vasarā Jēkabs apciemoja Pomerānijā tēvu un tikās arī ar Vilhelma seno draugu un patvēruma devēju hercogu Boguslavu XIV. Apciemojuma laikā Jēkabs saņēma tēva piekrišanu dalībai Polijas-Lietuvas karā pret Krieviju. Dodoties 1634. g. pavasarī ar 300 vervētiem zaldātiem karagājienā, Jēkabs pauda Polijas karalim pateicību par mantošanas tiesību atzīšanu. Kaujās gan viņam nenācās piedalīties, jo tolaik jau risinājās miera sarunas.

9. Landhofmeistara Matiasa fon der Rekes vēstule hercogam Frīdriham. Jaunpilī, 1633. g. 13. decembrī. LVVA, 554.f., 1. apr., 89. l.

Reke ziņo, ka nodevis hercoga Jēkaba pārstāvim Melhioram fon Felkerzāmam Tukuma un apkaimes muižas. 1633. g. beigās Jēkabs saņēma no Frīdriha pārvaldīšanā virkni muižu, kas atradās kādreizējā Vilhelma daļā. Bez Tukuma Jēkabs saņēma arī Sabiles, Kandavas, Skrundas, Lutriņu, Durbes, Grobiņas, Rucavas, Nīcas un Bārtas muižas ar novadiem, kā arī Sventājas un Liepājas krasta fochtijas.

10. Jēkaba rīkojums savam kalpotājam Samuelam Vagneram. Jelgavā, 1640. g. 26. novembrī. LVVA, 554. f., 3. apr. 1949. l.

Hercogs Jēkabs pavēlēja Vagneram doties ar kuģi "St. Jacob" uz Santanderas ostu Spānijā. Tur viņam bija jāpārdod hercoga preces un jāiepērk citas. Iespējams, ka kuģis būvēts Ventspilī, kur Jēkabs ap 1639. g. bija ierīkojis kuģu būvētavu, taču drošu ziņu par to nav. 1641. g. februārī "St. Jacob" avarēja pie Dānijas krastiem.

11. Kuģa „St. Jacob” kapteiņa Heinriha Lunava solījums hercogam Jēkabam. Rīgā, 1640. g. 10. decembrī. LVVA, 554. f., 3. apr., 1949. l.

Lunavs apliecināja, ka dosies ar hercoga kuģi „St. Jacob” no Rīgas uz Amsterdamu un Bordo un atgriezīsies Liepājā vai Ventspilī. Viņš arī solījās kuģi vadīt „kā labam kuģiniekam pienākas”. Tā kā kapteinis pats neprata rakstīt, viņa vietā parakstījās hercoga faktors (tirdzniecības pārstāvis) Rīgā Ārons Samsons. Dokuments rāda, ka Jēkabs bija mainījis iepriekšējo lēmumu un nosūtījis kuģi nevis uz Spāniju, bet gan uz Holandi un Franciju.

12. Jēkaba iesniegums hercogam Frīdriham. Emburgā, 1634. g. 8. jūlijā. Fragments. LVVA, 1100. f., 13. apr., 719. l., II sēj.

Pēc atgriešanās no Krievijas karagājiena Jēkabs nolēma doties ārzemju ceļojumā, jo divu galmu uzturēšana, pēc viņa domām, būtu pārāk dārga. Jēkabs lūdza Frīdriham padomu, kurp un uz cik ilgu laiku viņš varētu aizbraukt un kā viņam rīkoties gadījumā, ja pamiers starp Zviedriju un Poliju-Lietuvu netiktu pagarināts un karadarbība atsāktos.

13. Polijas-Lietuvas seima delegātu un senatoru paziņojums. Varšavā, 1632. g. 16. jūlijā. Kopija. LVVA, 554. f., 3. apr., 27. l.

Polijas karalis Sigismunds III, kurš ilgus gadus bija noskaņots pret hercogu Vilhelmu, nomira 1632. g. aprīlī. Kurzemes hercogu radniekiem Radziviļiem izdevās panākt, ka seima delegāti, kas bija sanākuši jauna karaļa ievēlēšanai, atzina Vilhelma tiesības uz Kurzemes troni. Paziņojumā teikts, ka, sekojot Francijas un Anglijas karaļa un citu valdnieku lūgumam un novērtējot Kurzemes hercoga nopelnus, seims un senāts atjauno Vilhelma un viņa dēla Jēkaba iepriekšējās tiesības un sola panākt jaunā karaļa piekrišanu. Vladislavs IV, kurš kāpa tronī 1632. g. novembrī, to akceptēja, taču ar noteikumu, ka Vilhelms nedrīkst atgriezties Kurzemē.

14. Hercoga Frīdriha un Jēkaba vienošanās akts. Jelgavā, 1638. g. 19. jūlijā. LVVA, 554. f., 3. apr., 27. l.

1637. g. pretenzijas uz Kurzemi izvirzīja Polijas karaļa brālis. Tad hercogs Frīdrihs pasludināja, ka nodod hercogisti Jēkabam un panāca, ka tam piekrita arī Polijas-Lietuvas seims, kas nevēlējās karaļa varas pieaugumu. Taču abu hercogu vienošanās paredzēja, ka Frīdrihs turpinās valdīt, kamēr vien viņš to spēs. Savukārt Jēkabs saņēma valdījumā vēl arī Kuldīgu, Sātus, Irlavu, Zvārdi, Sesavu un Ventspils ostu.

15. **Hercoga Jēkaba investitūras ceremonijas apraksts. Viļņā, 1639. g. 16. februārī. LVVA, 554. f., 3. apr., 27. l.**

1639. g. februārī Viļņā Jēkabs saņēma no Polijas karaļa Vladislava investitūras diplomu un svinīgā ceremonijā Viļņas pilī nodeva karalim uzticības zvērestu. Ceremonijas apraksts nav sevišķi detalizēts, galvenokārt uzskaitītas klātesošās personas. Ceremonijas noslēgumā sekoja svinīgs mielasts, kura laikā hercogs sēdēja starp karali un karalieni. Viļņā Jēkabam nācās arī parakstīt solījumu par katoļu baznīcu būvi Jelgavā un Kuldīgā.

POĻU–ZVIEDRU KARŠ (1600–1629/1635)

Poļu–zviedru karš 1600. g. izcēlās pretenziju dēļ uz Zviedrijas troni, taču karadarbība norisinājās galvenokārt Vidzemē un Kurzemē. Jau pirmajos kara gados zviedri vairākkārt postīja Kurzemes piekrasti no Ventspils līdz Bolderājai. Ne mazāk ļaunuma nodarīja arī Polijas-Lietuvas karaspēks. Sevišķi smagi cieta hercogistes Zemgales daļa. Zaldātu patvaļai pievienojās arī parastie kara pavadoņi – bads un sērgas. Kurzemes hercogi – gan Frīdrihs, gan Vilhelms – godīgi pildīja savus vasaļa pienākumus pret Polijas karali un ne tikai apgādāja armiju, bet arī vairākkārt personīgi piedalījās karadarbībā. Taču tas neglāba hercogisti no postījumiem. Sākot ar 1625. g., hercogs Frīdrihs mēģināja noslēgt ar abām karojošajām pusēm neitralitātes līgumus, cerot tādējādi pasargāt zemi. Lai gan pēc vairāku gadu pūliņiem hercogam izdevās panākt Kurzemes neitralitātes atzīšanu, realitātē tas līdzēja maz, jo dotie solījumi bieži vien netika pildīti. Svešzemju karaspēks palika hercogistē arī pēc Altmarkas pamiera noslēgšanas 1629. g. Tikai pamiera pagarināšana 1635. g. Štumsdorfā uz 26 gadiem nozīmēja Kurzemei patiesas kara beigas – līdz nākamajam karam 17. gs. vidū.

1. **Hercoga Vilhelma vēstule hercogam Frīdriham. Ūdrandē, 1601. g. 23. jūnijā. LVVA, 1100. f., 13. apr., 719. l., I sēj.**

Vēstulē Vilhelms skaidro, ka nevar ierasties pie brāļa ar 50 jātniekiem, jo Ventspils piekrastē joprojām uzturas divi zviedru kara kuģi. Pienākusi arī ziņa, ka zviedri ar lielu floti gribot uzbrukt Ventspilij. No Kandavas pilskunga saņemta vēsts, ka pārsimts zviedru uzbrukuši piekrastei. Engures muižas dzīvojamai ēkai ar lielgabaliem notriekts skurstenis, Plieņciems un Ķesterciems izlaupīti, zemnieki sabēguši mežā un aizsardzībai trūkstot cilvēku. Vilhelms arī sūdzas, ka muižniecība pienācīgi nepildot lēna dienestu un viņa rīcībā esot tikai 100 jātnieku.

2. **Zviedrijas karaļa Kārļa IX vēstule Saksijas kūrfirstam Kristianam II. Erebro, 1606. g. 7. aprīlī. LVVA, 1100. f., 13. apr., 719. l., I sēj.**

Karalis, atbildot kūrfirstam uz viņa 26. decembra vēstuli ar lūgumu saudzēt Kurzemes hercogisti, jo karā pret zviedriem

kurzemnieki tikai pildījuši savu lēņa pienākumu, paziņo, ka tas neesot iespējams un ka hercogiste radot draudus viņa valstij. Kārlis vairākkārt rakstījis hercogiem, lai atturas no naidīgām darbībām pret zviedriem, taču tas neesot ņemts vērā. Karaļa vēstuli Kristians pārsūtīja uz Kurzemi.

3. Saksijas kūrfirsts Kristians II (1583–1611).

4. Lietuvas armijas nodarīto zaudējumu saraksts. Valles muižā, 1622. g. 26. janvārī. Fragments. *LVVA, 554. f., 1. apr., 124. l.*

Kara laikā Kurzemes hercogisti postīja ne tikai zviedru, bet arī tās lēņa kunga Polijas karaļa karaspēks. Sevišķi cieta tās muižas, kas atradās lielceļu tuvumā. Viena no tādām bija Valles muiža, kur 1622. g. janvārī hercoga un lietuviešu pārstāvji veica nodarīto zaudējumu revīziju. Piemēram, Jēkabam Baldonam paņemti 5 zirgi, 2 govys, 6 aitas, 14 pūri labības un 1 katls, bet Pladonam – 3 zirgi, 2 govys, 1 vepris, 9 pūri labības, 15 pūri auzu.

5. Landhofmeistara Matiasa fon der Rekes vēstule hercogam Frīdriham. Jaunpilī, 1622. g. 12./22. aprīlī. *LVVA, 554. f., 1. apr., 89. l.*

Reke ziņoja, ka Auces, Zvārdes, Dobeles un Īles zemnieki sapulcējušies un nogalinājuši vairāk nekā 50 poļu. Ap 30 liķu esot aprakti, daži iemesti purvā, bet dažiem pie kakla piesieti akmeņi un tie noslīcināti Auces ezerā. Tā kā to nebūšot iespējams noklusēt, Reke ieteica hercogam pirmajam nosūtīt kādu uz Polijas galmu ar sūdzībām par zaldātu vardarbību. Zemnieku aizstāvēšanās pret poļiem, kuri izvarojot zemnieku sievas un meitas un piekopjot citas necilvēciskas izdarības, esot pilnībā attaisnojama. Postskriptum Reke piebilda, ka tikko uzzinājis, ka nogalinātie neesot bijuši no poļu kara noņemnes, bet gan kādi apkārtnīstoši laupītāji un tirgotāji no Lietuvas.

6. Zaļenieku muižas zemniekiem nodarīto zaudējumu saraksts. Sastādīts 1625. g. Fragments. *LVVA, 554. f., 1. apr., 124. l.*

1625. g. rudenī Kristofa Radzivilla vadītie lietuvieši ierīkoja noņemni pie Iecavas. Iedzīvotāji apgādāja armiju ar pārtiku, tomēr tas viņus neglāba no kareivju patvaļībām. Cietušo vidū bija arī Zaļenieku zemnieki, piemēram, Kugeru Jēkabam nolaupītas 8 govys, 2 vērši, 5 zirgi, 5 aitas, 8 cūkas un 25 pūri auzu, nodarot zaudējumus 1420 māрку vērtībā. Labs zirgs tolaik maksājis 100–200 māрку.

7. 17. gs. sākuma karavīrs. Zīmējums J. H. Rēršeida piemiņas albumā. *LVVA, 5759. f., 2. apr., 1403. l.*

17. gs. sākumā Eiropas armijās joprojām liela daļa kājnieku bija ar pīķiem bruņoti zaldāti – pikanieri.

8. Salaspils kaujas skats. Pītera Snajersa (*Snayers*, 1592–1667) glezna. 1619. g. gleznota pēc aculiecinieku stāstījuma. *Atrodas privātpašumā Francijā.*

Ar •atzīmēti Kurzemes hercogistes jātņieki.

1605. g. 17./27. septembrī Daugavas krastā pie Salaspils satikās Zviedrijas karaļa Kārļa IX vadītā armija ar Lietuvas

hetmaņa Jana Karola Hodkeviča komandētajiem spēkiem. Lai gan zviedru bijis gandrīz trīsreiz vairāk nekā lietuviešu, vienā no lielākajām šā kara kaujām virsroku guva lietuvieši. Būtiska nozīme lietuviešu uzvarā bijusi Kurzemes hercoga Frīdriha vadītajām trim jātnieku vienībām (300 līdz 400 vīru), kas pa braslu šķērsojušas Daugavu tieši pirms kaujas sākuma. Kurzemnieks Engelbrehts Fītinghofs izglābis dzīvību hetmanim Hodkevičam, savukārt Jaunpils īpašnieks Matias fon der Reke gandrīz sagūstījis Zviedrijas karali, kuram tik tikko izdevies izrauties, atstājot Reke zobenu un cepuri kā trofejas. Kaujā zviedri zaudēja vairāk nekā 9000 kritušo (gandrīz visus kājniekus), kamēr poļiem kritušo bijis maz, vairāk bijis ievainoto. No kurzemniekiem krituši tikai četri vīri. Bez hercogistes jātniekiem kaujā piedalījās arī nepilns simts Piltenes lēņa dienesta karavīru.

9. Sēlpils garnizons pils aplenkuma laikā. 1625. g. LVVA, 554.f., 3. apr., 734. l.

Spriežot pēc saraksta, pils garnizons 1625. g. vasarā sastāvēja no 20 vīriem, kuru vidū bija mūrnieks, kurpnieks un bisu meistars. Vienu no karavīriem nošāva zviedri.

10. Sēlpils pils padošanās līgums. 1625. g. 18. jūlijā (v. st.). LVVA, 554.f., 3. apr., 734. l.

Pēc gandrīz trīs gadus ilgā pamiera karadarbība starp poļiem un zviedriem atsākās 1625. g. vidū. Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs, ieradies ar lieliem spēkiem no Zviedrijas, vispirms ieņēma Koknesi, tad aplenca Sēlpili. Pils padevās 18./28. jūlijā pēc dažu stundu sarunām. Akorda punktus jeb padošanās līgumu parakstīja Zviedrijas kanclers Aksels Uksenšērna (*Oxenstierna*). Pils iemītniekiem atļāva trīs dienu laikā aiziet ar visu savu mantību, bet pils iekārtu, ieročus un pārtikas krājumus paturēja zviedri.

11. Sēlpils pils. 18. gs. sākuma gravūra. LVVA, 1100.f., 13. apr., 976. l.

Gravūrā attēlota Sēlpils pils īsi pirms tās uzspriecināšanas 1704. g., taču pils izskats kopš 17. gs. pirmās trešdaļas nebija būtiski mainījies.

12. Sēlpils virspilskunga Gotharda fon der Tinnena vēstule hercogam Frīdriham. Rīgā, 1625. g. 16. augustā. LVVA, 554.f., 3. apr., 734. l.

Tinnens skaidroja, ka spiests padoties zviedriem, jo kopā ar pilī sabēgušajiem apkaimes iedzīvotājiem viņa rīcībā bijis tikai ap 30 kaujasspējīgu vīru. Viņš uzskatīja par savu nopelnu to, ka sarunās izdevies vienoties par pils iemītnieku atlaišanu. Dažas dienas pirms zviedru ierašanās virspilskungs bija sūdzējies hercogam, ka karavīru salīgšanai trūkstot naudas, bet pārtikas krājumus pilī bojājot peles un žurkas.

13. Jelgavas pils iemītnieku uzticības solījums Zviedrijas karalim. Melnraksts. 1621. g. oktobrī. LVVA, 554.f., 1. apr., 124. l.

Pēc Jelgavas pils ieņemšanas 1621. g. 3./13. oktobrī Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs paziņoja, ka pēc labprātīgās padošanās viņš garantē Jelgavas iedzīvotājiem to privilēģijas un drošību, taču pretī pieprasīja uzticības zvērestu. Ar karaļa

18. Zviedru komandanta majora Honorija Verdeleta solījums. Bauskas pilī, 1627. g. 25. septembrī. *LVVA, 554. f., 1. apr., 154. l.*

Hercogs Frīdrihs bija panācis vienošanos ar Lietuvas lielhetmani Leo Sapiehu un zviedru karavadoni Jakobu Delagardī, ka zviedri no Bauskas un Jelgavas pilīm neuzbruks poļiem-lietuviešiem, savukārt viņi neuzbruks minētajām pilīm un pārtrauks Bauskas aplenkumu. Majors Verdelets solījās ievērot šo vienošanos, kā arī neuzbrukt tirgotājiem, kas no Lietuvas devās uz poļu kara nometni. Lai gan karojošās puses vairākkārt deva solījumus ievērot Kurzemes neitralitāti, bieži vien tie palika tikai uz papīra.

19. Jātņieks bruņās. 1600. g. Zīmējums J. H. Rēršeida piemiņas albumā. *LVVA, 5759. f., 2. apr., 1403. l.*

Uzraksts virs zīmējuma vēsta: "Saldi ir mirt par Dzimteni". Jāšaubās gan, vai tā domāja hercogistes iedzīvotāji...

20. Zviedru karavadoņa Jakoba Delagardī rīkojums. Rīgā, 1626. g. 11. augustā. *LVVA, 1100. f., 13. apr., 719. l., II sēj.*

Privātpersonas varēja mēģināt pasargāt savus īpašumus, iegūstot no armiju karavadoņiem t. s. drošības vēstules (*Salvegarde Brief*). Pēc Piksteres muižas īpašnieka Jirgena Disterlo lūguma Delagardī izsniedza viņam šādu vēstuli, aizliedzot zviedru virsniekiem un karavīriem nodarīt jebkādu ļaunumu Disterlo muižai un viņa zemniekiem.

ELIZABETE MAGDALĒNA (1580–1649)

Hercogiene Elizabete Magdalēna dzimusi 1580. g. 17. aprīlī Volgastē. Viņas tēvs bija Pomerānijas-Volgastes hercogs Ernsts Ludvigs, māte Sofija Hedviga nāca no Braunšveigas-Līneburgas. 1600. g. 14. maijā Elizabete Magdalēna Volgastē apprecējās ar hercogu Frīdrihu un rudenī ieradās Kurzemē. Viņas mentalitāti lielā mērā ietekmēja sava laika uzskati, – viņa sirsnīgi ticēja Dievam, bet tāpat arī velnam, raganām un burvestībām. Taču tas netraucēja hercogienei aktīvi iesaistīties politikā. Atbalstot hercoga Frīdriha centienus nodrošināt Kurzemes neitralitāti un panākt prinča Jēkaba tiesību atzīšanu uz hercogistes troni, viņa izvērta plašu saraksti ar dažādu valstu valdniekiem un viņu sievām.

Elizabetei Magdalēnai piederēja vairāk nekā 20 muižu, nozīmīgākās no tām bija Jumpravmuiža, Mežmuiža, Lipsti un Ozolmuiža pie Jelgavas. Viņa rūpīgi uzraudzīja savu muižu saimniecību. Muižu pārvaldniekiem bija jāiesniedz atskaites hercogienei vairākas reizes nedēļā un jāsaskaņo visi darbi. Liela vērība muižās tika veltīta dārzkopībai un ārstniecības augu audzēšanai. Hercogienes aptiekāri, kā arī viņa pati augus izmantoja ārstniecības līdzekļu gatavošanai. Elizabete Magdalēna lieliski pieprata arī dziedināšanas mākslu.

Īpaši nozīmīga hercogienes dzīvē bija viņas atraitnes tiesa – Dobeles pils un muiža. Pēc hercoga Frīdriha nāves un Jēkaba nākšanas tronī (1642. g.) pils kompleksā pēc hercogienes rīkojuma veica apjomīgus celtniecības un labiekārtošanas darbus. Uz dzīvi Dobeles pilī Elizabete Magdalēna pārcēlās 1643. g. novembrī un nomira tur 1649. g. 23. februārī.

Kā viena no pēdējām hercogienes aktivitātēm jāmin Jaunjelgavas pilsētiņas dibināšana (atjaunošana) 1646. g. Par godu mirušajam vīram, hercogam Frīdriham, viņa to nosauca par Frīdrihštati.

1. Zelta medaljons ar hercogienes portretu aversā. Reversā Pomerānijas ģerbonis. Oriģināls Bodes muzejā Berlīnē. D. Bruģa foto.

2. Elizabetes Magdalēnas testamenta kodicils. Jelgavā, 1638. g. 18./28. jūnijā. Pašrocīgs. Fragments. LVVA, 554. f., 3. apr., 34. l.

Saglabājies arī hercogienes testaments (LVVA, 554. f., 3. apr., 34. l., 26.–34. lp.), kas sastādīts vienlaicīgi ar kodicilu. Hercogiene vēlējās, lai viņu apbedītu Jelgavas pils baznīcas hercogu kapenēs un lai sēru ceremoniju vadītu galma mācītājs Georgs Mancelis. Par savu vienīgo mantinieku Elizabete Magdalēna iecēla vīru – hercogu Frīdrihu. Kodicilā izteikta arī prasība izgatavot un uzstādīt altāri Jelgavas Trīsvienības baznīcā gadījumā, ja viņa to nepagūtu izdarīt savas dzīves laikā, uzskaitīti novēlējumi Jelgavas baznīcām, nabagmājai, atraitņu patversmei, tāpat arī mācītājiem, galminiekiem, muižu pārvaldniekiem un kalpotājiem.

3. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas dzimtais – Pomerānijas-Volgastes ģerbonis. Vitrāža no Tērvetes baznīcas. Foto no Rundāles pils muzeja kolekcijas.

Vitrāžas ar hercogienes un hercoga Frīdriha ģerboņiem rotājušas arī Mežmuižas baznīcas logus.

4. Elizabetes Magdalēnas pūra inventāra saraksts. Fragments. Volgastē, 1599./1600. g. LVVA, 554. f., 1. apr., 200. l.

Saraksts aptver 77 lapas. Tajā minētas dārglietas, grezni apģērbi, gultas veļa utt., pat divas apzeltītas karietes. Pūra kopējā vērtība pārsniedza 50 000 dālderu. Atsevišķā sarakstā uzskaitītas dāvanas Elizabetei Magdalēnai no viņas radiem un Pomerānijas pilsētām. Piemēram, māte viņai dāvinājusi kaklarotu ar dimantiem, pērlēm un grifa figūru, aizbildnis – rotu „ar papagaili”, bet brālis hercogs Filips Jūliuss – kaklarotu ar Pomerānijas un Braunšveigas ģerboņiem.

5. Zviedrijas karalienes Marijas Eleonoras, Gustava II Ādolda sievas, vēstule hercogienei. Gripsholmas pilī, 1638. g. 15. februārī. LVVA, 554. f., 1. apr., 151. l.

Karaliene apstiprina Zviedrijas gatavību izmaksāt Elizabetei Magdalēnai 18 000 guldeņu no Rīgas portorija muitas, lai atlīdzinātu zviedru armijas nodarītos zaudējumus.

6. Zviedrijas karalienes Marijas Eleonoras (1599–1655) portrets. Ap 1630. g.

7. Elizabetes Magdalēnas zaudējumu uzskaitījums, zviedriem ieņemot Jelgavas pili. Zviedrijas valdībai iesniegtās atlīdzības prasības melnraksts. 1621. g. LVVA, 554.f., 3. apr., 733. l.

Sarakstā minēti ar pērlēm un zeltu izšūti apģērbi, auduma tapetes, aizkari, segas, gultasveļa, sešas gultas ar baldahīniem, melnkoka spogulis sudraba ietvarā u.c. Īpaši atzīmēts Jelgavas Trīsvienības baznīcai pasūtītais altāris ar hercogienes un hercoga Frīdriha skulptūrām 2000 guldeņu vērtībā, ko zviedri nolaupījuši Rīgā akmeņkaļa darbnīcā. Kopējais zaudējumu apjoms sasniedza 29 830 guldeņu.

8. Kristīnes Uksenšērnas vēstule Elizabetei Magdalēnai. Valmierā, 1630. g. 12. janvārī. LVVA, 1100.f., 13. apr., 722. l., I sēj.

Kristīne (1609–1631) bija Zviedrijas kanclera grāfa Aksela Uksenšērnas (1583–1654) meita, zviedru karavadoņa Gustava Horna (1592–1657) sieva. Viņa raksta, ka pēc hercogienes lūguma mēģinājusi likt lietā visu savu ietekmi, lai noskaņotu vīru par labu Kurzemes hercogu namam. Horns atbildējis, ka viņš labprāt atdotu atpakaļ hercogam zviedru ieņemto Jelgavas pili, tomēr karalis pret to iebilstot.

9. Ebas Brahes vēstule Elizabetei Magdalēnai. Stokholmā, 1634. g. 15. augustā. LVVA, 1100.f., 13. apr., 722. l., I sēj.

E. Brahe bija zviedru karavadoņa Jakoba Delagardī (*De la Gardie*, 1583–1652) sieva. Vēstulē viņa pateicas par hercogienes labvēlību, ko baudījusi gan uzturoties Vidzemē, gan arī pēc atgriešanās Zviedrijā, un lūdz hercogienei viņas portretu. Citā vēstulē, 1636. g. 2. septembrī, E. Brahe apliecina, ka saņēmusi Elizabetes Magdalēnas un hercoga Frīdriha portretu.

10. Ebas Brahes (1596–1674) portrets.

11. Rīgas tirgotāja Ārona Samsona kvīts. Rīgā, 1641. g. LVVA, 554.f., 1. apr., 220. l.

Kvītī minēto labību tirgotājs bija saņēmis no hercogienes Elizabetes Magdalēnas muižām: Jumpravmuižas, Svētes, Lipstu muižas, Mežmuižas un Ozolmuižas – kopumā 286 valsts dālderu vērtībā. Labību bija paredzēts nosūtīt kuģos uz Pomerāniju.

12. Dobeles pils un baznīca. Johana Rūdolfa Šturna zīmējums. 1661. g.

Jaunā Dobeles pils celta hercoga Gotharda laikā. Hercogs Frīdrihs pili un muižu dāvināja sievai, nosakot to arī kā viņas atraitnes tiesu. Pils komplekss līdz ar baznīcu pēc Elizabetes Magdalēnas rīkojuma pārbūvēts 17. gs. 40. gados. Attēla kreisajā pusē redzama Dobeles pilsētas baznīca.

13. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas vēstule hercogam Jēkabam. Dobelē, 1648. g. 18./28. jūlijā. LVVA, 554.f., 1. apr. 198. l.

Vēstulē hercogiene stāsta par jaunās Mežmuižas baznīcas būvi, norādot, ka vēlas, lai tās tornis būtu nokrāsots „pēc Jelgavas katoļu baznīcas parauga”, t. i. sarkanbrūns. Tāpat viņa lūdz hercogu atsūtīt

minētā torņa krāsošanai nevācu (latviešu) mācekli, kurš strādā pie galma gleznotāja.

14. Mežmuižas (tag. Augstkalnes) baznīca. *Foto no Rundāles pils muzeja kolekcijas.*

15. Elizabetes Magdalēnas vēstule hercogam Jēkabam. Dobelē, 1645. g. 19./29. maijā. *LVVA, 554. f., 1. apr. 198. l.*

Hercociene raksta, ka jaunās ēkas būve Dobelē sokoties labi. Viņa lūdz hercogu Jēkabu likt saražot nepieciešamo kārniņu daudzumu un paziņot, kurā ceplī tos varēs saņemt. Bez tam Elizabete Magdalēna aicina Jēkabu pavadīt Vasarsvētkus pie viņas Dobelē, kaut gan tur vēl viss neesot pilnībā iekārtots.

16. Tinktūru gatavošanai izlietoto ārstniecības augu saraksts. 1636. g. 19. oktobrī. *LVVA, 554. f., 1. apr., 195. l.*

Sarakstā minēti 65 augi, piemēram, pienenes, gaiļbiksītes, ķirši, melisa, plūškoka ziedi, liepziedi, dilles, peonijas, ozollapas, fenhelis, ceriņu ziedi, zemenes, salvija, majorāns, mežrozīšu paaugļi, rozes, kliņģerītes u.c.

17. Galma aptiekāra Marka Rūela (*Ruhell*) vēstule hercogienei. Dobelē, ap 1640. g. *LVVA, 554. f., 1. apr., 219. l.*

Rūels ziņo, ka Dobeles pils dārzā krāšņi zied rozes – it īpaši Provinces. Aptiekārs lūdz norādījumus, ko gatavot no ziedlapiņām – „rožu cukuru, sīrupu, medu vai ziedi”, piebilstot, ka sūta hercogienei trauku ar jāņogām un trīs vēja norautas vīģes.

18. Hermaņa Konringa (1606–1681) portrets.

19. Hermaņa Konringa (*Conring*) vēstule hercogienei. Helmštētē, 1646. g. 3. novembrī. *Fragment. LVVA, 1100. f., 13. apr., 722. l., 1 sēj.*

H. Konrings bija jurists, vēsturnieks un ārsts, viens no ievērojamākajiem sava laika zinātniekiem, Helmštetes universitātes profesors un rektors. Pēc hercocienes lūguma Konrings sagādājis minerālūdeni ģikts un vēdera kaišu ārstēšanai, solot to nosūtīt uz Kurzemi ozolkoka mucās. Viņš iesaka lietot šo ūdeni gan iekšķīgi, gan ārīgi, t. sk. pirtī. Ja hercogienei pirts nav, ārsts bija gatavs paskaidrot, kā to būvēt. Kuņģa stiprināšanai viņš ieteica maltītes laikā dzert Reinas vīnu.

20. Johana Heveliusa (*Hövelius*) vēstule hercogienei. Rīgā, 1638. g. 2. maijā. *LVVA, 554. f., 1. apr., 223. l.*

J. Heveliuss bija mediķis un dabaszinātnieks, dzimis Holandē, studējis Leidenē, bet 1631. g. pārcēlies uz Rīgu. Bijis Rīgas pilsētas ārsts, pasniedzējs Rīgas Domscolas ģimnāzijā un hercocienes galma ārsts. Vēstulē viņš raksta, ka drīzumā dosies pie hercocienes un atvedīs nepieciešamos medikamentus, kā arī apmācīs viņu gatavot īpašu uzlējumu no maijpuķītēm.

ZEMNIEKI

Zemnieku stāvokli hercogistē nav iespējams raksturot viennozīmīgi. No vienas puses, hercoga īpašumos no ordeņlaikiem bija saglabājies diezgan liels slānis brīvzemnieku, kam pievienojās arī virkne hercogu brīvlaisto, no otras – Pakļaušanās līgumā, Gotharda privilēģijā un sevišķi 1617. g. Kurzemes tiesību krājumā (Kurzemes statūtos) tika nostiprināta dzimtkungu vara pār saviem zemniekiem. Aizbēgušos zemniekus vajadzēja izdot īpašniekam bez kāda noilguma, taču īpašniekam bija jā rūpējas par saviem zemniekiem un tos nedrīkstēja sodīt ar nāvi bez tiesas sprieduma. Turklāt hercoga muižu zemniekiem bija arī tiesības sūdzēties par muižkungiem. 1622. g. landtāgs aizliedza zemniekiem, izņemot muižu medniekus, turēt savā īpašumā bises, taču 1638. g. lēmums atļāva zemniekiem dzert kāzas divas dienas, kamēr pilsētnieki to drīkstēja darīt tikai vienu dienu. Un, tāpat kā mūsdienās, arī tolaik likumi bieži vien netika pildīti. Zemnieki kāzas un citus godus atzīmēja daudz ilgāk nekā ļauts, joprojām piekopa aizliegtās senču paražas un nereti gērbās un uzvedās neatbilstoši kārtas piederībai.

1. **Hercogienes Annas izsniegts brīvlaišanas raksts. Jelgavā, 1584. g. 13. novembrī. Pergaments. LVVA, 5561. f., 4. apr., 680. l.**

Dokuments apliecina, ka pēc Zaļenieku zemnieka Jura Spures uzstājīga lūguma Anna viņu un viņa mantiniekus uz mūžīgiem laikiem atbrīvojusi no muižas darbiem un nodevām. Par to viņam ik gadu hercoga galmam jāpiegādā pods (ap 8,4 kg) medus un tāds pats daudzums vaska, kā arī vajadzības gadījumā jāpilda kurjera pienākumi hercogistes robežās.

2. **Hercoga Frīdriha raksts. Jelgavā, 1609. g. 19. augustā. LVVA, 554. f., 3. apr., 1126. l.**

Jau hercogs Gothards un Anna bija piešķīruši brīvzemnieka statusu Zaļenieku zemniekam Miķelim Dragānam, par ko viņam bija ik gadu jāmaksā zināma naudas summa un jānodod hercogiem ārzemju braucienos vienu pavadoni ar zirgu. Tagad pēc Miķeļa triju dēlu lūguma hercogs Frīdrihs piešķīris viņiem vēl zemi, par ko ik gadu jāmaksā 200 māрку naudā un hercoga rīcībā pēc vajadzības jānodod divi puīši ar labiem zirgiem.

3. **Nikolausa Ketlera un Kuldīgas tiesas sekretāra Johanesa Velkera apstiprināts Dragūnu zemes gabala robežu apraksts. 1627. g. 7. oktobrī. LVVA, 554. f., 3. apr., 1133. l.**

Brīvzemnieki Dragūni bija iepirkuši zemes gabalu no hercoga Frīdriha, samaksājot par to divus vērsus un divus podus vaska. Pēc hercoga rīkojuma ierēdņi apsekoja minēto zemi, atzīmēja robežas un ierādīja Dragūniem. Dokumentā atzīmēti arī divu Dragūnu sētu nosaukumi – “Schwitte Zelles” un “Belte Kalley Draggunen”.

4. Vendzavas muižas īpašnieka Vilhelma Morica fon den Brinkena vai viņa sekretāra sastādīts dzimtzemnieka uzticības zvērests. Ap 17. gs. 30. gadiem. *LVVA, 6999. f., 39. apr., 99. l.*

Es N schwere prekschan dewa und winya schwedem wohrde und prekschan sowo godigo kuncke und winyim bernem, ka es negrimb no schies walstes sowo kaye islikt bekschenes labat netz beckt netz sowej wiram godam wirs dott zerreyebt bekt, ja es atkal do darra, da dot des augsteis man ka es but da nowitis, ka es wis to nowitusch wellen staw ar bassam cellem, und kan buht manes messes da nokaltusch da das ackmenes abacks man patdusses, und ley man wis man ziwischen, da iszest ka es sichi swetz ispusdams iszestt und wis man ziwischen ley isteck da ka es scho kan ar uden isley, dick deschen litz man des und winy schwetz evangeliums wartz.

Zvēresta teksts mūsdienu valodā:

Es N. zvēru Dieva un viņa svētā vārda un sava godājamā kunga un viņa bērnu priekšā, ka negribu savu kāju bēgšanas labad no šīs muižas laukā spert, nedz bēgt, nedz savam kalpam dot negodīgu cerību bēgt, ja vien es to daru, tad dod man, Dievs Augstais, ka es novītišu kā tā sausā velēna, uz kuras es stāvu kailām kājām, un ka manas miesas izkaltīs kā tas akmens, ko turu padusēs, un lai mana dzīvība izdziest kā liesma, kad es nopūšu sveci, un lai tā iztek kā ūdens, kad to izleju no kannas, tik tiešām, lai palīdz man žēlīgs Dievs un viņa svētais vārds.

5. Zlēku un Laidzes muižas īpašnieka Frīdriha Bēra dāvinājuma raksts. Zlākās, 1638. g. 24. martā. *LVVA, 1100. f., 1. apr., 42. l.*

Savā un sievas Emerentijas Benignas, dzimušas fon Šverīnas, vārdā F. Bērs piešķir savam kalpotājam Verneram Vilkenam pateicībā par godīgu un čaklu dienestu dzimtzemnieku Jāni Brīdaku ar sievu un bērniem. Vilkens un viņa mantinieki drīkst rīkoties ar minēto zemnieku pēc savas patikas – izmantot darbos, pārvietot, ieķīlāt vai pārdot.

6. Hercogienes sekretāra Mihaela Seržē (*Sergest*) ziņojums Elizabetei Magdalēnai. Svētē, 1638. g. 6./16. aprīlī. *LVVA, 554. f., 1. apr., 194. l.*

Ziņo, ka notikusi tiesas izmeklēšana pret kādu Apelu un Zīli, kurus pirms savas sadedzināšanas Bauskā buršanā apvainojusi Rūteru Ilze. Arī pēc vairākkārtējas spīdzināšanas abi savu vainu nebija atzinuši. Zīle stāstījusi, ka protot ar apvārdotu sāli ārstēt lopus un neko ļaunu nedarot. Bet, tā kā pēc tiesnešu ieskatiem vārdošana iedarbojoties tikai ar velna palīdzību, Zīle sadedzināta. Apela lietā nolemts nopratināt Mežotnes krodzinieku Evertu, kuru viņš esot nobūris slimu, bet pēc tam izdziedinājis. Ja Apela vainu apstiprinās, arī viņu sadedzinās.

7. "Kurzemes jaunava". Ap 1600. g. Zīmējums J. H. Rēršeida piemiņas albumā. *LVVA, 5759. f., 2. apr., 1403. l.*

HERCOGA GALMS

Lai gan hercogiem neizdevās iegūt absolūtu varu, arī Kurzemes hercogistē galms veidoja politisku, administratīvu un kultūras centru. Svarīgākais galma kā institūcijas uzdevums bija valdnieka varas reprezentācija. Sasniegt šo mērķi palīdzēja dažādas galma ceremonijas, t. sk. arī bēres. Visā Eiropā valdnieka ģimenes kapeņu ierīkošana kādā no pilīm piešķīra tai rezidences statusu un simbolizēja cerības uz dinastijas ilglaicīgu pastāvēšanu. Kurzemes hercogistē bēres bija viens no notikumiem, kur visspilgtāk izpaudās hercoga kā valdošās personas godināšana. Kurzemes hercogiem nebija svešas sava laika modes tendences un centieni pēc citiem valdniekiem līdzvērtīga dzīves līmeņa. Diemžēl ziņas par hercogu rīkotajām svinībām ir ļoti skopas. Medības bija viena no tā laika galvenajām izklaidēm, tās bija iemīļotas arī Kurzemes hercogistē.

1. Vingrināšanās turnīram. Ap 1600. g. Zīmējums J. H. Rēršeida piemiņas albumā. LVVA, 5759.f., 2. apr., 1403. l.

Turnīri jeb bruņinieku spēles (*Ritterspiele*) 16.–18. gs. daudzviet saglabājās kā galma svētku sastāvdaļa.

2. Hercoga Frīdriha instrukcija sūtņiem pie Polijas karaļa Sigismunda III. Bauskā, 1592. g. 30. maijā. LVVA, 554.f. 1. apr., 61. l.

Bartoldam Butleram un Samuelam fon Volpenam hercoga vārdā bija jāpateicas karalim Sigismundam par ielūgumu uz viņa kāzām un piedāvājumu piedalīties turnīrā. Tā kā vēstule no Polijas pienākusi ar lielu nokavēšanos, hercogam nav iespējams ierasties, par ko sūtņiem jāatvainojas karalim.

3. Hercoga Gotharda ielūgums Kauņas luterāņu mācītājam Paulam Oderbornam. Jelgavā, 1585. g. 8. decembrī. Melnraksts. LVVA, 554.f., 3. apr., 1038. l.

Ketleru valdīšanas laikā kāzas Jelgavas pilī svinēja tikai vienu reizi. 1586. g. 2. janvārī Gotharda vecākā meita Anna (1571–1617) apprecējās ar Olikas-Nesvežas firstu, Lietuvas galma maršalu un Kauņas pārvaldnieku Albrehtu Radzivillu (1558–1592). Lūgto viesu vidū bija arī Pauls Oderborns (?–1604), kurš 1587. g. kļuva par Rīgas Pētera baznīcas mācītāju, 1593. g. par hercoga Frīdriha galma mācītāju, bet 1597. g. arī par Kurzemes ev. lut. baznīcas superintendentu.

4. Pašrocīga hercoga Frīdriha vēstule Elizabetei Magdalēnai. Vecumniekos, 1634. g. 19. novembrī. LVVA, 554.f., 1. apr., 207. l.

Ieraudzījis kalendārā, ka nākamajā dienā ir hercogienes vārda diena, Frīdrihs novēlēja viņai labu veselību un ilgu dzīvi gadus.

5. Simona Izenhaferna vēstule hercogam Gothardam. Tukumā, 1577. g. 26. jūnijā. LVVA, 554.f., 1. apr., 26. l., VIII sēj.

Tukuma muižas pārvaldnieks nosūtīja hercogam trīs lāčādas, pazemīgi lūdzot tās pieņemt, un atvainojās, ka ādas vēl esot nedaudz mitras, jo lāči nomedīti pavisam nesen.

6. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas vēstule hercogam Jēkabam. Dobelē, 1644. g. 26. augustā/5. septembrī. *LVVA, 554. f., 1. apr., 198. l.*

Hercogiene pateicās Jēkabam par atsūtītajiem 20 zaķiem. Gaļu viņa vēlējās sagatavot vēlākam patēriņam galmā, taču vajadzīgi vēl kādi 10 zaķi – lai sanāktu puse mucas. Tāpēc Elizabete Magdalēna novēlēja hercogam „prieku un laimi medībās”.

7. Štetīnas-Pomerānijas hercoga Boguslava XIV vēstule hercogam Frīdriham. Vecštetinā, 1622. g. 11. martā. *LVVA, 554. f., 1. apr., 90. l.*

Pirms gaidāmās medību sezonas sākuma Boguslavs lūdza Frīdrihu viņam izlīdzēt un atsūtīt divus „barus” (*Koppel*) labu un stipru Kurzemes medību suņu, jo pašam to trūkstot. Kurzemē audzētos medību suņus augstu vērtēja un tos nereti sūtīja kā diplomātisku dāvanu citiem valdniekiem.

8. Anglijas karaļa Jēkaba vēstule hercogam Vilhelmam. Vestminsterā, 1614. g. 3. februārī. *LVVA, 554. f., 1. apr., 88. l.*

Anglijas karalis izteica Vilhelmam pateicību par atsūtītajiem medību piekūniem. Piekūni kā Kurzemes hercogu dāvana ārvalstu valdniekiem 17. gs. dokumentos minēti visai bieži.

9. Kurzemes hercogu dzimtas koks. 17. gs. *LVVA, 1100. f., 13. apr., 717. l.*

16.–17. gs. ģenealoģisko tabulu zīmēšana kļuva par modes lietu, bet valdniekiem arī par akūtu nepieciešamību. Jo dižciltīgāki senči bija pieminēti dzimtas kokā, jo lielāks dinastijas prestižs. Tādēļ nereti ģenealoģijas bija daļēji vai pilnībā sacerētas. Arī hercogs Jēkabs centās uzsvērt Kurzemes hercogu nama nozīmīgumu, aizsākot savu dzimtas vēsturi ar Sv. Romas impērijas ķeizaru Kārli IV (1316–1378, ķeizars no 1355).

10. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas vēstule hercogam Frīdriham. Emburgā, 1637. gada 8./18. oktobrī. *LVVA, 554. f., 1. apr., 208. l.*

Hercogiene paziņoja, ka viņas veselība nedaudz uzlabojusies, un nosūtīja sveicienus vīram un hercogam Jēkabam. Vēstulei hercogiene pievienoja 15 vīnogu ķekarus no Dobeles pils dārza, trīs šokus valriekstu (180 gab.), 40 ābolu un 40 bumbieru, ko viņa „nesen saņēmusi no Pomerānijas”.

11. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas vēstule hercogam Jēkabam. Dobelē, 1644. g. 23. aprīlī/3. maijā. *LVVA, 554. f., 1. apr., 198. l., 39. lp.*

Hercogiene raksta, ka pirms 14 dienām nosūtījusi divus divjūga ratus viņa pārziņa pavadībā uz Ventspili, lai atvestu Reinas vīnu, kas bija atgādāts ar kuģi. Turpceļā viss bijis labi, bet atceļā, kad viņi nonākuši pie Irlavas, kur bijis tilts pār Abavu, notikusi nelaime. Pirmie rati ar vīnu veiksmīgi šķērsojuši tiltu, arī otrie bijuši gandrīz pāri, kad ielūzis tilta balķis un rati iegāzušies ūdenī. Vīna muca uzkritusi uz kāda balķa upē un tai izsists dibens, arī vīna pārzinis un viens kalpotājs tik tikko izglābušies. Vīns pa lielākai daļai izlijis, kas ļoti sarūgtinājis hercogieni, jo tas bijis labs “dzeramais vīns”.

12. Rīgas tirgotāja Ārona Samsona rēķins hercogienei Elizabetei Magdalēnai. Rīgā, 1640. g. 12. februārī. Fragments. *LVVA, 554.f., 1. apr., 220. l.*

Rēķinā minēti dažādi augļi, piemēram, 50 apelsīnu, 75 citroni, svaigi bumbieri, kociņi, kas atvesti no Lībekas, audumi, 4 mārciņas baltas kokvilnas, lūgšanu grāmatas u. c. preces vairāk nekā 247 dālderu vērtībā.

13. Algu parāda saraksts. Jelgavā, 1639. g. 2. maijā. Fragments. *LVVA, 554.f., 3. apr., 401. l.*

Hercogu laikos valsts ekonomika tika personificēta ar hercoga "mājsaimniecību". Tas nozīmēja, ka valsts un hercoga personiskie ienākumi un izdevumi nebija nodalīti, bet visi līdzekļi nonāca valsts kasē, ko tolaik dēvēja par hercoga kameru jeb renteju. To vadīja hercoga rentmeistars. No rentejas pārvaldītajiem līdzekļiem uzturēja ne vien hercoga ģimeni un galmu, bet arī valsts administratīvo aparātu. Tāpēc vienā algu sarakstā sastopam gan valsts augstākos ierēdņus, gan hercoga sulaiņus. Skaidras naudas trūkuma dēļ algu izmaksas nereti aizkavējās, taču amatpersonām pienācās bezmaksas dzīvokļi un uzturs, daļu algas izsniedza arī natūrā.

14. Hercoga galma rēķini. 17. gs. pirmā trešdaļa. Fragments. *LVVA, 554.f., 3. apr., 45. l.*

No hercoga līdzekļiem apmaksāja arī tiesu iestāžu darbiniekus, piemēram, ministriāļus (*Ministerial*), kuri iznēsāja tiesu pavēstes. Šāda amatpersona bija katrā no četrām Kurzemes pirmās instances tiesām – Tukuma, Kuldīgas, Jelgavas un Sēlpils.

15. Hercoga galma rēķini. 17. gs. pirmā trešdaļa. Fragments. *LVVA, 554.f., 3. apr., 45. l.*

Pēc hercoga Jēkaba atgriešanās Kurzemē viņa vajadzībām pieņēma jaunus kalpotājus. Algu izmaksas sarakstos minēts, piemēram, prinča staļļa puisis Miķelis Kolbings, prinča kambarsulainis Johans, pavārs Lorencs, veļas mazgātāja Anna.

16. Hercoga Frīdriha izdevumu grāmata. 17. gs. sākums. Fragments. *LVVA, 554.f., 1. apr., 70. l.*

Zināmu daļu hercoga izdevumu veidoja dažādu luksusa preču pirkšana galma vajadzībām. Piemēram, 1606. g. hercogs Frīdrihs iepirka 66 āmus 4 stopus vīna (ap 10 100 litru), kas kopumā izmaksāja 1650 dālderu.

17. Hercoga Frīdriha bērū ceremonijas apraksts. 1643. g. Fragments. *LVVA, 554.f., 1. apr., 99. l.*

Hercogs Frīdrihs nomira 1642. g. 16. augustā. 1643. g. 18. februārī viņa mirstīgās atliekas novietoja Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcā, bet 22. februārī, skatot baznīcas zvaniem, bungām un trompetēm, svinīgi pārnese uz pili. Zārku nesa 20 dižciltīgie. Kopumā bērū gājienā piedalījās vairāki simti cilvēku – mācītāji, ierēdņi un kalpotāji, pilsētu un muižniecības

pārstāvji. Polijas karali, Brandenburgas un Saksijas kūrfirstus, kā arī citas valdošās personas pārstāvēja 165 delegāti.

18. Hercoga Frīdriha bērū gājiens. 17. gs. gravīras fragments. LVVA, 5759.f., 2. apr., 284. l.

Gravīra sastāvējusi no vairākām daļām un bijusi ap 2,5 m gara. Šajā gravīras fragmentā attēlotas gājiens noslēgums – īpašos sēru tērpos ģērbtas sievietes. Vīriešiem bija melni apmetņi ar baltām apkaklēm, pie cepurēm piestiprinātas melnas lentas. Bungas bija apvilktas ar melnu audumu, uz kura izšūts hercogistes ģerbonis, ar melniem karogiem rotātas arī trompetes.

19. Hercoga Gotharda galvaskauss. 1884. g. foto. LVVA, 640.f., 2. apr., 262. l.

20. Hercogienes Annas galvaskauss. 1884. g. foto. LVVA, 640.f., 2. apr., 262. l.

21. Hercoga Vilhelma galvaskauss. 1884. g. foto. LVVA, 640.f., 2. apr., 262. l.

22. Elizabetes Magdalēnas vēstule hercogam Jēkabam. Dobelē, 1644. g. 25. novembrī/5. decembrī. LVVA, 5759.f., 2. apr., 1318. l.

Hercogiene lūdza hercogu Jēkabu atsūtīt pie viņas uz Dobeli kokgriezēju, lai tas izgatavotu koka modeli viņas sarkofāga ģerboņa cilņiem. Minētais kokgriezējs bija Tobiass Heince, kurš strādājis arī pie hercogienes pasūtītā altāra Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcā.

23. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas sarkofāgs Jelgavas pils hercogu kapenēs. Foto no Rundāles pils muzeja krājuma.

Sarkofāgu darinājis Jelgavas alvas lējējs Francis Varnrāts 1645. g. Tā galvgali un sānus rotā cilņi ar hercogienes dzimto – Pomerānijas-Volgastes ģerboni.

HERCOGISTES PILSĒTAS

Kurzemes hercogistē līdz 17. gs. vidum pastāvēja sešas pilsētas – Kuldīga, Ventpils, Jelgava, Liepāja, Bauska un Jaunpilsētiņa jeb Frīdrihštate (Jaunjelgava). Vēlāk tām pievienojās arī Jēkabpils un Grobiņa. Bieži vien iedzīvotāju skaita un nodarbošanās ziņā hercogistes pilsētas un miesti tikpat kā neatšķīrās. Būtiskāko atšķirību iezīmēja īpašu privilēģiju un tiesību esamība, kas apdzīvotai vietai piešķīra pilsētas statusu un noteica tās pārvaldes sistēmu. Hercogistes pilsētu privilēģijas sakņojās t. s. Rīgas tiesībās. Visas pilsētas bija pakļautas hercoga virsvarai, kurš apstiprināja rātskungu amatiem izvirzītās personas, izdeva un apstiprināja pilsētu kārtības jeb policijas noteikumus. Diemžēl hercogi neizdevās panākt pilsētnieku atzišanu par politiski patstāvīgu iedzīvotāju kārtu. Landtāgā pilsētas pārstāvēja

hercogs, jo muižniecība atteicās pielaist tā darbā pilsētu pārstāvjus.

1. Kuldīgas panorāma. 18. gs. 30. gadi. Johana Georga Veiganda zīmējums. LVVA, 7363.f., 3. apr., 951. l.

Kuldīga ir vecākā Kurzemes pilsēta – pilsētas tiesības tā ieguvusi jau 14. gs. vidū. Sākotnēji hercogs Gothards plānoja te ierīkot savu galveno mītņi, tomēr vēlāk izvēlējās Jelgavu. Hercoga Vilhelma valdīšanas laikā 1595.–1616. g. Kuldīga bija hercogistes Kurzemes daļas galvaspilsēta. Tā saglabāja oficiālas rezidences statusu līdz pat 1642. g., kad, hercogam Jēkabam stājoties amatā, par vienīgo galvaspilsētu pasludināja Jelgavu. Interesanti, ka hercogs Gothards, Vilhelms, Jēkabs un Frīdrihs Kazimirs (1650–1698), atgriežoties Kurzemē pēc laulībām ārzemēs, vispirms devās uz Kuldīgu, kur rīkoja svinības. Ar ciparu 3 atzīmēta katoļu baznīca, kuras celtniecību Jēkabs uzsāka 1641. g. jūnijā, pildot Polijas karalim doto solījumu. Jēkabam vajadzēja uzpirkt vairākus birģeriem piederošus gruntsgabalus Tirgus laukuma tuvumā, lai izpildītu katoļu priesteru prasību par dievnama ierīkošanu pilsētas centrā.

2. Zivju ķeršana Ventas rumbā. 18. gs. 30. gadi. J. G. Veiganda zīmējums. LVVA, 7363.f., 3. apr., 951. l.

Lai gan saskaņā ar leģendu “zivju ķeršanu gaisā” Ventas rumbā esot izgudrojis hercogs Jēkabs, jādomā, ka šis zvejas veids ir daudz senāks. Saskaņā ar Veiganda ziņām t. s. Rumbas zvejnieki izņēma grozos iekritušās zivis trīsreiz dienā un nogādāja tās muižā. Diennaktī varēja noķert ap 80–100 lašu un vimbu. No pirmajiem lomiem vācu un latviešu draudzes mācītājam pienācās 30 vimbu katram, 15 zivis saņēma skolotājs, 5 – ķesteris, bet katrs muižas ierēdnis 60 zivju. Kurzemes hercogi zvejošanu Ventas rumbā uzskatīja par savu regāliju, t. i., monopolu.

3. Hercoga Gotharda lēmums Kuldīgas birģeru un muižniecības konfliktā. Jelgavas pilī, 1570. g. 22. jūnijā. Noraksts. LVVA, 7363.f., 3. apr., 471. l.

Hercogs Gothards 1567. g. bija apstiprinājis visas senās Kuldīgas pilsētas privilēģijas, bet muižnieki uzskatīja, ka tās uz viņiem neattiecas. Muižniekiem piederošo krogu turētāji atteicās pakļauties rātes jurisdikcijai un centās izvairīties no pienākumu (*onera publica*) pildīšanas pilsētas labā, par ko kuldīdznieki sūdzējās hercogam. Gotharda lēmums bija labvēlīgs pilsētniekiem. Taču konflikti starp muižniekiem un birģeriem savstarpēji pretrunīgu privilēģiju dēļ pastāvēja visās hercogistes pilsētās.

4. Kuldīgas pilsētas robežu apskates akts. [Kuldīgā], 1592. g. 4. oktobrī. LVVA, 554.f., 3. apr., 1877. l.

Kurzemes hercogistē pilsētas nebija nocietinātas – izņēmums bija Jelgava, kurai apkārt vaļņus uzbūvēja 17. gs. 50. gados. Taču jebkurai pilsētai piederēja ne vien apbūvētā teritorija, bet arī lauku novads ar koplietošanas un privātām ganībām, laukiem un pļavām. Pilsētas īpašumu robežas bija aprakstītas gan pilsētu robežaprakstos, gan atsevišķos robežlīgumos. Konkrētajā gadījumā

Kuldīgas pilskungs Georgs Firkss kopā ar diviem lieciniekiem apsekoja kupicas, kas bija ierīkotas uz robežas starp Kuldīgas pilsētas zemēm un Ernsta Knorrena īpašumu.

5. Hercoga Vilhelma parādzīme Liepājas iedzīvotājiem. Kuldīgā, 1609. g. 21. jūlijā. LVVA, 554. f., 1. apr., 70. l.

Hercogs Vilhelms aizņēmijs no Liepājas iedzīvotājiem – Vilhelma Farenhorsta, Hansa Štālhuta, Vernera Frobezies, Tomasa Bēringa, Adolfa Brasa un Vilhelma Švarca – kopumā 4750 dālderu unģāru guldeņos, valsts dālderos, reālos, sudraba grašos u.c. monētās. Šo naudu hercogs solijās atdot nākamajā ziemā vai nu naudā, vai arī ar rudziem, rēķinot pusdālderu par rudzu lastu (ap 2300 kg). Parādu gan atmaksāja tikai hercogs Jēkabs 1643. g.

6. Hercoga Frīdriha privilēģija Liepājai. Grobiņā, 1625. g. 18. martā. Noraksts. Fragments. LVVA, 7363. f., 3. apr., 471. l.

1560.–1609. g. Liepājas miests kopā ar pārējo Grobiņas novadu atradās Prūsijas hercoga pārvaldē. Neraugoties uz netālās Mēmeles ostas konkurenci, Liepāja 16. gs. beigās un 17. gs. sākumā veiksmīgi attīstījās par tirdzniecības centru. 1579. g. Prūsijas pavaldonis Brandenburgas markgrāfs Georgs Frīdrihs izdeva Liepājai īpašu tirdzniecības nolikumu. Taču pilsētas tiesības Liepāja ieguva tikai 1625. g.

7. Liepājas pilsētas zīmogs. 1625. g.

8. Liepājas pilsētas skolu likumi. 1638. g. 30. janvārī (v. st.). Noraksts. Fragments. LVVA, 650. f., 3. apr., 864. l.

Likumus apstiprināja Durbes pilskungs Hermanis Dēnhofs, hercoga maršals Albrehts Koškulls, superintendents Pauls Einhorns, kā arī Grobiņas iecirkņa prāvests un Skrundas mācītājs Johans Groskurcs. Likumi noteica, ka skolotājus – rektoru un kantoru – iesaka rāte, bet vietējam mācītājam jāpārbauda kandidātu atbilstība amatam. Ievadot amatā, mācītājs rātskungu klātbūtnē pasniedza skolotājam rīksti, ar kuru bija atļauts pēt skolēnus. Savukārt sišana ar dūrēm, mietiem un sprunguļiem bija aizliegta. Gan skolotājiem, gan skolēnu vecākiem uzlika par pienākumu sekot, lai bērni kārtīgi apmeklētu skolu. Vecākiem bija jāciena skolotāji, bet skolotāji konflikta gadījumā ar vecākiem nedrīkstēja izgāzt dusmas uz bērniem. Mācītājam reizi nedēļā bija jāinspicē skola un divreiz gadā jāriko eksāmeni. Likumu noraksts bija jāsaņem katram jaunpieņemtajam skolotājam.

9. Kuģi Baltijas jūrā. 1600. g. Zīmējums J. H. Rēršeida piemiņas albumā. LVVA, 5759. f., 2. apr., 1403. l.

10. Jelgavas pilsētas kārtības jeb policijas noteikumi. Publicēti 1593. g. 10. decembrī. Fragments. LVVA, 640. f., 3. apr., 627. l.

Jelgavai pilsētas tiesības bija piešķirtas 1573. g., ap 1590. g. izdeva arī policijas noteikumus, kas līdz mūsdienām nav saglabājušies. 1593. g. rāte kopā ar birģeru pārstāvjiem sastādīja jaunu noteikumu krājumu, kas reglamentēja atsevišķas pilsētas

dzīves jomas – tirgošanās kārtību gadatirgū, maizes un gaļas kvalitāti un cenu, algādžu atalgojumu utt. Latviešiem krogos aizliedza spēlēt metamos kauliņus un kārtis, pretējā gadījumā krodzinieku sodīja ar 5 māru naudas sodu, bet spēlmaņus – ar pērienu. Kalpus un kalpones, ko pieķēra netiklās darbībās kunga mājā, bija jāizraida no pilsētas. Vairāki noteikumi veltīti pilsētas labiekārtošanai – gar mājām un krogiem bija jāuzbūvē dēļu ietves, katriem 10 īpašniekiem jāierīko publiska aka, kur smelt ūdeni ugunsgrēku dzēšanai, naktīs jāpatrulē 7 cilvēku lielai sardzei.

11. Jelgavas iedzīvotāju saraksts. 1639. g. sākums. Fragments. LVVA, 554.f., 1. apr., 93. l.

Sarakstā uzskaitīti birģeri, kuri maksājuši ārkārtas nodokli jeb kontribūciju. Nauda bija paredzēta izdevumu segšanai, hercogam Jēkabam dodoties uz Viļņu saņemt lēni. Katrs birģeris devis pēc savām vēlmēm un iespējām, piemēram, atzīmēts, ka birģermeistars Jakobs Buselbergs solījis maksāt 10 dālderu, bet neiedevis neko, tiesas fogts Bartolds fon der Vīke samaksājis 30 dālderu, pārējie rātskungi devuši 10–40 dālderu. Tirgotāju vidū ar dāsnumu izcēlās vien Vilhelms Andersons, kurš šķīrās no 60 dālderiem. Prestižākā no amatnieku cunftēm – zeltkaļu, kurā bez 9 zeltkaļiem bija arī pulksteņmeistars Jakobs Vulfs un gleznotājs Nikolauss Franks, kopā savāca 27 dālderus, turklāt divi no zeltkaļiem bija atzīti par nabadzīgiem un nemaksāja vispār. Lielākā daļa birģeru deva dažus dālderus.

12. Hercoga Jēkaba kvīts. Emburgā, 1639. g. 14. janvārī.; Jelgavas pilsētas eltermaņa Klausa Štefensa apliecinājums. Jelgavā, 1639. g. 1. februārī. Noraksti. LVVA, 554.f., 1. apr., 93. l.

Jelgavnieku “brīvprātīgi atvēlēto” naudu, kopsummā 1032 dālderus, hercogam Jēkabam Emburgā nodeva Jelgavas pirmās instances tiesas sekretārs Gotfrīds Fabriciuss rātskungu Švēdera un Krēmera un eltermaņa Štefensa klātbūtnē. Jēkabs naudas piegādi apliecināja ar kvīti, kuru Fabriciuss nodeva eltermanim. Savukārt Štefenss apliecināja, ka ir to saņēmis.

13. Jaunie Jelgavas pilsētas kārtības jeb policijas noteikumi. Publicēti 1606. g. 5. septembrī Jelgavas pilī hercoga Frīdriha klātbūtnē. Fragments. LVVA, 640.f., 3. apr., 627. l.

Hercoga Frīdriha apstiprinātie “Jaunie policijas noteikumi” gandrīz pilnībā atkārtāja iepriekšējos noteikumus, kā arī saturēja virkni papildinājumu, galvenokārt pilsētas pārvaldes lietās, piemēram, rātē turpmāk bija jābūt birģermeistaram, fogtam un 10 rātskungiem. Vairākās amatniecības nozarēs noteica izstrādājumu cenas, piemēram, līgavas svārki maksāja 4–6 mārkas, parastie sieviešu svārki 2–4 mārkas, bet zeķes – pusmārku. Tā kā pilsētnieki neievēroja iepriekšējos svinību nolikumus un joprojām ģērbās pārmērīgi grezni, policijas nolikumā atkal ietvēra pantus, kas reglamentēja apģērbu, kā arī kāzu, kristību un bērņu rīkošanu.

14. Jaunpilsētiņas (Jaunjelgavas) plāns. Zīmējis hercoga galma mērnieks Tobias Krauze. Sērenē, 1644. g. 26. jūnijā. LVVA, 183.f., 93. apr., 425. l.

Senākais zināmais Kurzemes hercogistes pilsētu plāns. Tajā attēlotas un aprakstītas pilsētas robežas, parādīta esošā apbūve, divas kapsētas, kā arī plānotais lauku teritorijas sadalījums. Eksplicācijā skaidrots, ka, dibinot pilsētiņu 16. gs. beigās, tajā bijis iemērīts 81 gruntsgabals, tagad paredzēti – 300. Mērnieks atzina, ka esošā apbūve ir haotiska, dzīvojamās mājas mijas ar dārziem, laukiem un rijām, bet daudzi gruntsgabali uzarti un apsēti ar labību. Atjaunojot pilsētu, rijas, dārzi un tīrumi jāierīko „pēc vācu parauga” – ārpus pilsētas. Katrā gruntsabalā jābūt „labai” dzīvojamai mājai, brūzim, klētij, stallim un krogam.

15. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas paziņojums. Dobelē, 1646. g. 5./15. septembrī. LVVA, 554.f., 1. apr., 1761. l.

Hercogiene vēstī par savu nodomu atjaunot kara laikā nopostīto Jaunpilsētiņu (*Neues Städtlein*) – „aiz pateicības pret mirušo hercogu, bet galvenokārt Dievam par godu un vispārībai par labu” – un nosaukt to par Frīdrihštati. Hercogiene arī noteica, ka muižniekiem, kuri dzīvo vai turpmāk dzīvos šajā pilsētā, ar savu parakstu jāapliecina gatavība pakļauties pilsētas jurisdikcijai un kārtības noteikumiem.

16. Frīdrihštates (Jaunjelgavas) plāns. Zīmējis hercoga galma mērnieks T. Krauze 1646. g. 23. oktobrī. Fragments no 1786. g. kopijas. LVVA, 183.f., 93. apr., 425. l.

Pilsēta ar regulāro ielu tīklu veidota pēc renesanses plānu paraugiem. Galvenās ielas ir „Parastais lielais lauku ceļš”, Tirgus iela, Krievu iela un Daugavas iela. Pilsētas centrā atrodas baznīca un tirgus laukums ar aku. Plānā iezīmēts arī pastorāts, hercoga muitnīca un pārceltuve.

17. Hercoga Frīdriha Ventspils privilēģiju apstiprinājums. Bauskā, 1591. g. 7. maijā. Apstiprināts noraksts. LVVA, 554.f., 1. apr., 61. l.

Pēc pilsētnieku lūguma hercogs Frīdrihs apstiprināja visas iepriekšējās Ventspils privilēģijas, kā arī atļāva uz pilsētas zemes uzbūvēt vēdzirnavas. Hercogs paturēja sev tiesības “pilsētiņu pēc iespējas paplašināt”, taču ar noteikumu, ka piešķirto gruntsgabalu īpašniekiem jāpakļaujas pilsētas jurisdikcijai un noteikumiem. Frīdrihs arī atbrīvoja Ventspili no senā pienākuma kara gadījumā sūtīt hercogam divus bruņotus jātniekus, tā vietā turpmāk bija jāsūta tik daudz strēlnieku, cik iespējams.

18. Ventspils fogta tiesas protokols. 1641. g. 8. februārī. LVVA, 646.f., 1. apr., 1. l.

Tiesā ieradies Lībekas kuģa namdaris Balcers Jakobss ar sūdzību par diviem vietējiem iedzīvotājiem, brāļiem Martinu un Pēteri Knakeniem, kuri pagājušajā svētdienā esot Jakobsu piekāvuši. Jakobss esot gribējis samaksāt par alu, kad pienācis Martins un sācis sist, izsitis arī naudas maku no rokām, nauda izbirusi un to vairs nav bijis iespējams atgūt. Jakobs pieprasīja, lai brāļi kompensētu viņam nodarītos zaudējumus, miesas bojājumus

un negodu un tiktu pienācīgi sodīti. Martins taisnojās, ka iesitis tādēļ, ka Jakobss smagi apvainojis viņa brāli, un to viņš varot pierādīt ar lieciniekiem. Tā kā Martins atsaucās uz lieciniekiem, bet Pēteris Knakens uz sēdi nebija ieradies, tad tiesu nolēma pārcelt un vispirms nopratināt lieciniekus.

19. Hercoga Frīdriha rīkojums Ventspils rātei. Kuldīgā, 1626. g. 23. martā. LVVA, 646.f., 1. apr., 1. l.

Tirgotāji Josts Brabenders un Oto Arnims sūdzējušies hercogam, ka zemnieki viņiem nozaguši lielu daļu no iepirktajām ozolkoka plankām un pārdevuši dažiem Ventspils tirgotājiem. Tā kā ventspilniekiem labi zināms, ka zemniekiem kokmateriālu tirdzniecība nav atļauta, hercogs pavēl rātei veikt izmeklēšanu un apsekot iespējamo vainīgo mājas un noliktavas, atrastos kokmateriālus atdot īpašniekiem, bet vainīgos sodīt.

20. Ventspils un tuvākā apkaime. Fragments no hercoga mērnika T. Krauzes zīmētā Puzes, Popes un Ventspils muižu robežas regulēšanas plāna. 1640. g. 9. maijā. LVVA, 1100.f., 1. apr., 70. l.

Ventspils ir otra vecākā hercogistes pilsēta. Pilsētas tiešā tuvumā atradās Sarkanmuiža jeb Ventspils muiža, tai iepretim upes otrā krastā – Kuste. 17. gs. sākumā, kad Sarkanmuiža piederēja Kasparam fon der Lejam (*von der Ley*), Kuste bija tās lopu muižiņa. Pēc tam, kad ap 1618. g. Sarkanmuižu nopirka hercogs Frīdrihs, Kusti atdalīja un izlēvoja Ventspils birģermeistaram Tilmanam Jaspersam, bet 17. gs. beigās to atpirka hercogs Frīdrihs Kazimirs.

21. Bauskas pilskunga Georga fon Rozena vēstule hercogam Gothardam. Bauskā, 1575. g. 12. maijā. LVVA, 554.f., 1. apr., 1884. l.

Rozens ziņoja, ka iepriekšējā dienā starp plkst. 3.00 un 4.00 pēcpusdienā Bauskas Vairogmīstā (*aufm Schilde*) izcēlies ugunsgrēks. Nodedzis gandrīz viss miests, izņemot baznīcu, kura sākusi degt, bet “caur Dieva palīdzību izglābta”. Ugunsgrēks esot sācies hercogam piederošajā krogā.

22. Bauskas pilsētas plāns. 19. gs. J. Dēringa zīmējums. LVVA, 5759.f., 2. apr., 1107. l.

16. gs. 80. gados Bauskas miestu pārcēla no Ķirbaka pussalas uz Mēmeles krastu. Lielceļš, kas veda no Lietuvas uz Rīgu cauri Bauskai, veicināja miesta izaugsmi, taču kara juku dēļ pilsētas tiesības Bauska saņēma salīdzinoši vēlu – 1635. g. Saskaņā ar hercoga Frīdriha apstiprinātajiem policijas noteikumiem Bauskas rātē bija jādarbojas birģermeistaram, fogtam un pieciem rātskungiem. Bauskai vienīgajai no hercoga pilsētām tirdzniecībā atļāva izmantot „lielo lietuviešu mēru”, pārējā hercogistes teritorijā bija jālieto Rīgas mēri. Bauskas pils attēlu Dērings pārņēmis no 18. gs. sākuma gravīras, priekšplānā labi redzams 16. gs. 90. gados uzbūvētais pils korpuss ar vēlās renesanses stila zelmini.

23. Bauskas zeltkaļu šrāgas. Pergaments. Fragments. Apstiprinātas Emburgā, 1638. g. 2. janvārī. LVVA, 4038. f., 2. apr., 1157. l.

Pēc Bauskas zeltkaļu Heinriha Tinnes, Bertrama Hilbranta, Hansa Gardinga un Berenta Bojensa lūguma hercogs Frīdrihs apstiprināja viņu iesniegtās šrāgas. Tās bija veidotas pēc Jelgavas zeltkaļu šrāgu parauga, vienīgi meistarū skaits Bauskā bija noteikts mazāks – cunftē bija jābūt četriem meistariem. Hercogam bija tiesības iekļaut amatā vēl vienu zeltkali pēc saviem ieskatiem. Atšķirībā no citām profesijām zeltkaļa amats bija jāapgūst nevis vienu, bet gan trīs gadus. Zellim šajā laikā bija jāstrādā pie viena vai augstākais diviem meistariem. Meistara tiesību iegūšanai bija jāiesniedz trīs priekšmeti – vienkāršs sudraba dzeramtrauks, zelta gredzens ar caurspīdīgu akmeni, kā arī zīmoga spiedogs. To gatavošanai atvēlēja sešus mēnešus. Ja cunftes eltermanis meistarstiķi uzskatīja par nekvalitatīvu, zellis varēja atkārtot mēģinājumu vēl pēc pusgada.